Muhammed Salih EKİNCİ Hoca ile Medrese Sistemi, Hadis Eğitimi, Hadis ve Sünnetin Dindeki Yeri ve Eser Neşri Üzerine…

Yard. Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK[*]

Murat Şimşek: Bismillâhirrahmânirrahîm. Muhterem Hocam! Mülâkat isteğimizi kabul ettiğiniz için *Hadis Tetkikleri Dergisi* olarak sizlere şükranlarımızı sunuyoruz.[**]

Muhammed Salih Ekinci: Biz de teşekkür ederiz. E'ûzü billâhi's-semî'i'l-'alîmi mine'ş-şeytâni'r-racîm, bismillâhirrahmâni'r-rahîm. Elhamdü lillâhi nahmedühû ve neste'înühû ve nesteğfiruhû ve nestehdîhi ve netûbü ileyh ve ne'ûzü billâhi min şürûri enfüsinâ ve min seyyiâti a'mâlinâ men yehdihi'llâhü felâ mudille lehû ve men yudlil felâ hâdiye lehû ve neşhedü enlâ ilâhe illallâhü vahdehû lâ şerîke leh ve neşhedü enne seyyidenâ Muhammeden 'abduhû ve rasûlühû erselehü'llâhü bi'l-hüdâ ve dîni'l-hakkı li-yüzhirahû 'ale'd-dîni küllihî velev kerihe'l-müşkirûn.

Şimşek: Muhterem hocam! Bizlere şahsî ve ilmî geçmişinizden bahsedebilir misiniz?

Ekinci: Bence bu konu hem zaman alır, hem de kanaatimce fazla üzerinde **durmaya** gerek yoktur.

---

[*] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, muratsimsek76@hotmail.com

[**] Bu mülâkat M. Salih Ekinci Hoca ile 27 Mart 2011 tarihinde Konya'da gerçekleştirilmiştir. Mülâkatın randevu ayarlaması ve ses-görüntü çekiminde yardımlarından dolayı Selçuk Eğitim Merkezi Müdürü Sayın Süleyman SARI beye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca kendisiyle mülâkat yapılan Muhterem Muhammed Salih Ekinci'nin, röportaj esnasında Osmanlıca ve Arapça ağırlıklı bir dil kullanması sebebiyle, onun haberi ve kontrolü dâhilinde mülâkat mümkün mertebe sadeleştirilmiştir. Bu konuda bizlere yardımcı olan Muhammed Ateş beye teşekkür ederim.

Şimşek: Muhterem hocam! Yine de arzu ettiğiniz kadar özellikle de ilmî geçmişinizden bahsederseniz memnun oluruz.

Ekinci: Cenâb-ı Hak bize iyi bir baba nasip etti. Salih, ehli tarik ve ehli zikir bir insandı. Bizi daha çocukken ilme yönlendirdi. Yaklaşık on yaşlarındayken bizi medreselere ve hocalara yönlendirdi. Hatta bunun bir hatırası vardır: İyi hatırlıyorum yaklaşık altı yedi yaşındaydım, köyümüzde bir kızamık salgını baş göstermişti. Tabi o zaman doktor, ilaç falan yoktu. Köyümüz yüz hanelik büyük bir köydü. Bu hastalıktan dolayı köyün çocuklarının takriben yarısı öldü. Karşı komşumuzun bizimle yaşıt ya da bizden daha küçük üç ya da dört oğlu vefat etmişti. Yanılmıyorsam biz de o zaman yedi veya sekiz kardeş idik. Babam o hazin salgında bizim için hep dua ederdi. Yaptığı dua hâlâ hafızamda taptaze duruyor. Bir sabah namazı sonrası dersimizi bitirdiğimizde bu duayı yine yapmıştı. *"Ya Rabbi,* demişti*, eğer bu çocuklarımı muhafaza edersen, sana söz veriyorum ki, bunları ilim yoluna yönlendirip okutacağım"*. Cenâb-ı Hak da bizi bu vesileyle muhafaza etti. O hastalık çok ağır ve acayip bir hastalıktı. Ne ilaç ne de başka bir şey vardı. Hiçbir şey yoktu. Allah'ım muhafaza ediyor işte.

Babam vaadini yerine getirmeye çok gayret etti. Beni ve kardeşlerimden o zaman mevcut olanları tamamen ilme yönlendirdi. Ama bazılarımız okuyup tahsillerini tamamladı, bazılarımız da yarıda bıraktı, tamamlayamadı. Herkes ilme muvaffak olamıyor, ama babam elinden gelen bütün çabayı sarf etti. Tabi babamın bu fazileti ve emeğinden dolayı Cenab-ı Hak bizi ilme yönlendirdi. Küçükken ilme başladık, okuduk, değişik hocalardan ders aldık. Memlekette dolaştık, iyi hoca nerede ise onlardan ders aldık. İlim tahsilimize ara vermeksizin devam ettik, Cenâb-ı Hak da -elhamdülillah- bizi muvaffak kıldı. O dönemde ilim talebelerinin içinde bulundukları ağır şartlara karşın emsallerimize göre daha kısa zamanda medreseyi bitirip icâzetnâme aldık. Mezun olduğumda ise daha on sekiz yaşındaydım. Sonrasında "müderrislik" dönemimiz başladı, onu da –şükür ki- başarıyla sürdürdük. En önemli ilimleri, en önemli klâsik kaynakları okuyup okuttuk.

Bu kitapların büyük bir bölümünü, güzide hocamız Şeyh Muhammed Arapkendî'de okuduk. Çok büyük bir zat idi. Hiç mübalağa etmeksizin diyebilirim ki o, İslâm tarihinde ender bulunan âlimlerdendi. İlmi, ameli, ahlakı, fedakârlığı, tasavvufî terbiyesi, aklı, idaresi, hâsılı her şeyde Cenâb-ı Hak ona bir üstünlük bahşetmişti. İlmî yetkinliği normal olan büyük hocalar veya sıradan müellifler seviyesinde değil; tarihte "muhakkik" diye anılan seçkin âlimlerin mertebesindeydi. Bize okuttuğu kitaplarda çok seçiciydi; öyle ki üstün bir tahkik yetisine sahip olmayan müelliflerin eserlerini okutmaz, onlara ehemmiyet vermezdi. Tahkik seviyesi düşük kitapların ne haşiyelerine önem verirdi ne de onları okuturdu, bu kitabı yazanlar bu konuları anlamaz, derdi. Kaldı ki büyük muhakkiklerin kitaplarını okuturken onların görüşlerini müthiş bir tahlile tâbi

tutar ve her söylediklerini de teslim etmez; bilâkis tenkit eder, kabul eder, reddeder, tercih ederdi. Yani onun tedris metodu bu şekildeydi. Devamlı da [1] كم ترك الأولون للآخرين sözünü kullanırdı. Âlimlerin içerisinde bu sözü kullanan çok nadirdir, hep ما ترك الأولون للآخرين[2] sözünü kullanırlar. Âlimler tarih boyunca zihniyet bakımından iki kısma ayrılmıştır. Çoğunluk muhafazakâr olanlardır ki ما ترك الأولون للآخرين sözünü benimserler; fakat müceddid ve büyük zekâ sahibi olanlar ise كم ترك الأولون للآخرين ifadesini şiar edinirler. Hocam da bu ikinci gruptandı; nitekim bu az ama ehl-i tahkik grup, ما ترك الأولون للآخرين kadar ilme zarar veren bir söz yoktur, derler. Bu tutucu düşünce yapısı, insanın aklını, kabiliyetini, zekâsını bastırıyor, atıl bırakıyor, analitik kafa yapısına engel oluyor. Rabbim muvaffak etti; biz de ilimde önemli kitapları o zattan okuduk. Medreseyi bitirdikten sonra da onun gözetiminde tedrisâta başladık. Zaten daha ilk gittiğimde de önemli sayılacak dersleri bize verdirtirdi, sonraları hastalığı ve birçok meşgalesi olduğundan tedrisâtı tamamen bize bıraktı.

Şimşek: O zaman medrese neredeydi hocam?

Ekinci: Diyarbakır Bismil kazasında Arapkend köyündeydi. Ama tabi şimdi medrese dediğimizde akla büyük binası olan bir şey geliyor, fakat o zaman durum böyle değildi. Âlimler ve ilim talebeleri imkânsızlık ve fakirlik içinde idi; o derece ki, talebelerin barınak olarak kullandıkları mekân cami ile bir de yanındaki bir oda idi. O camide, o odada bizim hocamızın kırk ila elli arasında talebesi vardı. O talebelerin iaşesini de kendisi temin ediyordu. Ama zengin miydi? Hayır, hiçbir şeyi yoktu, hiçbir şeyi yoktu. Köyün fahri imamıydı. Köylüler yazın zekâtının bir kısmını ona verirdi. O da bu zekâtı sıkı bir tutumlulukla peyderpey talebenin iaşesi için harcardı. Ancak bazen öyle zamanlar olurdu ki ne talebeye ne de kendisine bir şey kalırdı. Hem de her şey kendi emeği ileydi. Hamuru hazırlamak, ekmeği pişirmek, yemeği yapmak, bulaşıkları yıkamak gibi her şeyi ailesi ve o yapıyorlardı. Hizmetçi de yoktu. O, ailesi ile birlikte talebelerine böyle bir emek verdi. O emeğinden dolayı Cenâb-ı Hak ona gani gani rahmet eylesin!

En son usûle göre ilmimizi orada bitirdik, tedrisâta başladık. Şu da var ki, hocamız Nakşibendî tarikatında büyük bir mürşitti. Onun işaretiyle tarikat çalışmasına başladık. Onda da usûle göre bir şeyler yaptık. Elhamdülillah Cenab-ı Hak bize o zatla yirmi küsur sene beraber olmayı -hem de ona en yakın insan olarak- nasip etti. İşte, elhamdülillah onunla beraber o vefat edene kadar beraber devam ettik. Vefat ettiğinde de onunla beraberdim. Tahsil yaşamımı kısaca bu şekilde ifade edebilirim.

Şimşek: Arapkendî hocaefendi ile hangi kitapları okudunuz hocam?

[1] Önceki âlimler, sonra gelenlere keşf ve tahkik edilmesi gereken nice meseleler bırakmıştır.
[2] Önceki âlimler, sonrakilere hiçbir şey bırakmamıştır.

Ekinci: Bizim medrese usûlünde belli bir sıra kitaplarımız vardır. Biz iki-üç sene münâzara kitabımız vardı onu okuduk. Bir de istiârede meşhur *Şerh li-İsâmüddin ʿale'l-Ferîde* vardır, onu okuduk. Nahiv ilminde de Birgivî'nin *İmtihânü'l-ezkiyâ* adlı kitabı vardır, bilir misiniz, çok zor bir kitaptır; bu kitaptan Bahsu'l-asvât'a kadar okuduk ama tamamlayamadık. Hocamızın bir işi vardı, sefere çıktı, devam ettik birkaç ay esvât mevzusuna kadar gelebildik. Yani yarısından fazlasını okuduk. Bir buçuk ayda falan – *İmtihânü'l-ezkiyâ* çok derin, çok ince, çok zor bir kitaptır. Hakikaten Birgivî isminden de anlaşıldığı gibi imtihan için yazmıştır.

Hocamız âdeti gereği ne derse hazırlanıyor, ne de önceden bakıyordu. Sabah gelip derse başlıyordu. Hazırlanmasına gerek yoktu. En zor kitabı hem okuyor, hem tenkid ediyor, hem de reddiyeler yapıyordu. Böyle durmadan, düşünmeden, takılmadan *İmtihânü'l-ezkiyâ* gibi bir kitabı okutuyordu. Sonradan bizim medresenin usûlü gereği Molla Câmi'nin hâşiyeleri okunuyordu, biz onları değiştirdik. Mesela Molla Câmi'nin haşiyelerinden Abdülğafûr el-Larî, Abdülhakim es-Siyelkutî vardır, onlar okunuyordu. Biz de bu kitapları merfuât bâbına kadar okuduk. Ondan sonra *Şerhu'ş-Şemsiyye*'yi, *Muhtasaru'l-Meʿânî*'yi okuduk. Sonra *Şerhu ʿAkâidi'n-Nesefiyye*'yi Hayâlî'nin üzerine yazdığı haşiyeyle beraber okuduk. Daha sonra *Cemʿu'l-cevâmi*'nin Mahallî Şerhi'nden de bir bölüm okuduk.

Tabii, o zamanlar hadis dersi yoktu bizim medreselerde. Elimizde ne kitap bulunuyordu, ne de hadis metni. O zaman kitaplar da piyasada bulunmuyordu; sadece belli kitaplar vardı. Bizim hadis ilmindeki çalışmalarımız özel çabamızla olmuştur, hocalardan değil.

Şimşek: Peki hocam medreselerin bu durumunu da konuşacağız ama önce Konya'ya gelişinizden bahsedelim, Bismil'den sonra nasıl bir seyahatiniz oldu?

Ekinci: Tabi biz Bismil Arapkend'de sürekli devam etmedik. Belirli yerlerde, köylerde imamlık yapıyordum. Arada sırada ayda bir sefer vs. gelip hocamızı ziyaret ediyorduk. Uygun mevsimlerde, bayramlarda, nisan aylarında toplantılar oluyordu, hocamızın yanında bir ay kalıyorduk. Orada ona yardımcı oluyorduk, çünkü âlimlerin şeyhiydi, tarikatında cahiller fazla yoktu. Hem medresede yetiştirdiği hocalar, hem de başka mıntıkaların büyük hocaları tarikat açısından hep ona intisap etti. O mevsimlerde bu hocalar toplanıyordu ve bu hocalara, talimat ve ders vermeye çok ihtiyaç hâsıl oluyordu. Ben de sürekli yardımcı oluyordum. Bana mütemadiyen talimatlar veriyor ve tedrisât için bazılarını bana yönlendiriyordu. Bu toplantılar yaklaşık bir ay sürüyordu. Biz de hem köylerde müderrislik ve imamlık vazifesini deruhte ediyor, hem de belli aralıklarla hocamıza gidip geliyor ve orada bazı vazifeler üstleniyorduk.

Hocam, ben Konya'ya gelmeden beş sene önce vefat etti. O vefat ettikten sonra ben Kızıltepe'ye yerleştim. Zaten aslen Kızıltepeli'yim. Orada bir camide kaldık, talebeler topladık ve bir medrese meydana getirdik. Orada yanımızda sürekli elli, altmış talebemiz vardı ve bu minval üzere beş sene devam ettik. Ne var ki, o yıllarda durum karışmaya başladı. Bir taraftan PKK, bir taraftan da Hizbullah'ın cenderesi altında kaldık. Baktık ki bu iş artık burada yürümeyecektir. Çünkü medrese nelerden ibarettir? Gençlerden. Gençler herkesin dikkatini çeker. Herkes onları elde etmeye çalışır. Ortalığın çok karışacağını da öngörebiliyordum; çünkü ufku siyah bulutlar bürümüştü. Bizim seydâmız da bizi hep uzak diyarlara gitmeye teşvik ederdi. Bu teşvikin etkisiyle, bir de artık kaldığımız yerde tedris faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürümesine imkân kalmayınca hicreti uygun gördük. Nereye gidebiliriz diye düşündük. Daha önce birçok defa geldiğimiz Konya sakin bir yerdi, bu yüzden bizim için cazipti. Erbakan hocaya gittik. Erbakan hoca siyaset arenasına çıktığından beri ona yardımcı oluyorduk, bizim hocamız da devamlı ona yardımcı oluyor, onu tavsiye ediyor ve ona dua ediyorlardı. Gidip onlara böyle bir niyette olduğumuzu ve Konya'ya gitmeyi düşündüğümüzü söyledik. O dönemde Mardin milletvekili Fehim Adak vardı onunla muhatap olduk. O bu duruma olumlu baktı ve o zamanki belediye başkanı Halil Ürün'ü aradı; ona "arkadaşlar gelecek, yardımcı olun" dedi.

Şimşek: Hangi yıllar hocam, kaç sene önce buraya geldiniz?

Ekinci: Konya'ya 1991 yılının Aralık ayının 1'inde taşındık. Önceden bazı hazırlıklar yapmıştık. Geldiğimizde herkes -Allah razı olsun- yardımcı oldu bir şekilde. İmkânı olan arkadaşlar, Elmas Eğitim Kurumu gibi kuruluşlar yardımcı oldular. Bazı şeyler almaya imkânı olanlar da yardımcı olmaya söz verdiler. Önce bize bir yer tahsis ettiler. Bu şekilde Konya'yı mesken edinip tedrisâtı sürdürmeyi Cenâb-ı Hak bize nasip etti. Yaklaşık yirmi yıldır Konya'dayız. Gelmemizin en önemli sebeplerinden birisi de budur ve şartlar da bu şekilde gelişmiştir.

Şimşek: Muhterem hocam! Biz, sizinle ilgili şöyle bir durumdan haberdarız: Medrese eğitiminde yenilik sayılabilecek olan, ders müfredatında birtakım farklı kitaplar takip ettiğinizi; eski müfredatta ihtiyaç olan kısımlara yeni dersler koyduğunuzu duyuyoruz. Bu minvalde eskiden almış olduğunuz eğitim ve şu an hâlâ Doğu ve Güneydoğu'da devam eden eğitim ve sizin şu anda verdiğiniz eğitim arasında tecrübelerinizle bir mukayese yapabilir misiniz?

Ekinci: Tabii ki, bu mesele önemli bir meseledir. İsterseniz bu meseleyi daha eskiden alalım. Çünkü bu tarihî bir meseledir. İslâm âleminin çoğu yerinde yaklaşık 400 sene önceden tedrisâtla ilgili oturmuş bir sistem vardır. Gördü-

ğümüz o ki, bu sistem İslâm âleminin çoğu yerinde, aynı olmasa da, birbirine yakın olarak sürmekteydi. Birçok aynı kitap her yerde okunuyordu. Bu kitaplar, bizim doğuda, Pakistan'da, Afganistan'da, Hindistan'da hatta Ezher'de, Osmanlı'da okunuyordu. Bu metodu o zamanın âlimleri kendi asırlarına göre uygun görmüşler ve bundan dolayı onu sistematize etmişlerdi. Medreselerde takip edilen metodun asıl kurucusu, XII. yüzyılda Hindistan'da yaşayan Şeyh Nizameddin adında bir zat. Metodu, ya doğrudan kendisi yahut kontrolü altında bir heyetle koymuştur. Bu menhec daha çok âlî ve aklî ilimlere ağırlık verir. Naklî ilimler, bahusus hadis ilimleri bu menhecde zayıftır. İşte, bu menhec bizim Osmanlı'ya, Doğu'ya ve Ezher'e de ulaşmıştır. Hindistan'da ise Şah Veliyyullah Dehlevî aynı dönemde bu işe koyulmuş ve o menheci biraz değiştirmiş, Kitab'a ve Sünnet'e ağırlık vermiştir. Zaten Şeyh Nizameddin ile aynı asırda yaşıyorlardı; ancak Şah Veliyyullah Dehlevî'nin çok etkisi olmuştur. O, medreselerde takip edilen menheci biraz değiştirmiştir. Bundan dolayı da hadis ilmi Hindistan coğrafyasında son üç-dört yüzyıldır çok kuvvetli bir hâl almıştır. Bu da Şah Veliyyullah Dehlevî'nin etkisidir. Şeyh Nizameddin'in etkisi değildir. Şeyh Nizemeddin'in menhecinde hadis ya yoktu ya da varsa da zayıftı. Ama esefle belirtmeliyim ki, bize intikal eden medrese eğitim metodu, Şah Veliyyullah Dehlevî'nin geliştirdiği Kur'ân ve Sünnet ağırlıklı metot değil, Şeyh Nizameddin'in koyduğu aklî ilimler ağırlıklı metot olmuştur.

Şimşek: Ama Şah Veliyyullah'ın metodu Hindistan'da uygulanmıştır öyle mi muhterem hocam?

Ekinci: Evet, Pakistan, Hindistan, Keşmir, Bangladeş vs. bütün kıtada uygulanmıştır. Zannediyorum bu menhecin bize ulaşmamasının nedeni de coğrafî olarak bizimle Hindistan arasında İran'ın var olmasıdır. İran burada hayra engel olmuştur. Çünkü onların Kur'ân ve hadise ehliyetleri hiç yoktur. Bundan dolayı onlar akliyâta ve felsefeye ehemmiyet vermişler ve coğrafî etkileşimin, kültürel ve eğitimle ilgili şeylerin yansıması sonucu, Hindistan'daki uygulama bize intikal etmemiştir. Takdir edersiniz ki, o zaman ulaşım imkânları yaygın değildi, bu yüzden Şah Veliyyullah'ın metodu bizim bölgemize ulaşmamıştır.

Şimşek: Belki de hocam, bu taraftakiler de Şia ve İran'la mücadele edebilmek için aklî ilimlere daha fazla önem verdiler.

Ekinci: Olabilir tabii, ama alâ külli hâl aramızda bir engel vardır ve kanaatime göre Şah Veliyyullah'ın metodunun bize ulaşamama nedeni budur. Tabii günümüze yaklaştıkça hadis ilmine ve Kitap ilmine ihtiyaç arttı. Çünkü eskiden insanlar -bahusus İslâm âleminin halkı- mukallitti. Yani bir hoca bir şey dediği zaman hemen kabul ediyorlardı. Özellikle de kitap dediği zaman mesele bitiyordu. Ama yüz, yüz elli sene önceden beridir ki, insanlar aklaniyete/rasyoniliteye kaydı. Her şeyi yadırgamaya, soruşturmaya, illetini ve sebebini

istemeye başladı. Bundan dolayı âlimin de asra uygun, asrın ihtiyaç ve problemlerine cevap verecek şekilde yetişmesi lâzımdır. Artık insana Kitap'tan, Sünnet'ten uzak sadece aklî ilimlerle uğraşmak kâfi gelmiyor, ihtiyacı temin etmiyor. *İslâm'da da asra uygun, asrın ihtiyaçlarına cevap verebilecek âlimlerin bulunması, yetiştirilmesi veya yetişmesi Müslümanlar üzerine farz-ı kifâyedir.* Büyük âlimler bunu düşünmüşler. Âlim de medresede yetiştiği için yüz sene önceki bu eski yöntemin asra tam cevap veremediğini büyük âlimler, zeki insanlar tespit etmişler. Yenilemeye başlamışlar. Mesela Hindistan'da Şibli Numânî, Süleyman en-Nedvî vs. bunlar ve arkadaşları bu yönde tecdide başlamışlardır. Bizim Osmanlı'da Islâh-ı medâris hareketi başlamıştır. Niçin? Çünkü bu ihtiyacı görmüşler; zira bu zarurî bir ihtiyaçtır. Mesela bu Islâh-ı medâris en çok Konya'da oluşmuştur. Bir de bizim doğuda Bediüzzaman bunun farkında olmuş ve bundan dolayı Medresetü'z-zehrâ'yı teşkil etmeye ihtiyaç duymuş, buna teşebbüs etmiştir. Ne var ki, birinci dünya savaşının patlak vermesi, cumhuriyetin ilanı ve sonrasındaki yasaklar bu medresenin kurulmasına engel teşkil etmiştir. Bundan dolayı da bu tecdîd Türkiye'de gerçekleşemedi. İşte, bu gibi sebeplerle Islâh-ı medâris ve Bediüzzaman'ın Medresetü'z-zehrâ'sının önü kesilince Türkiye'de tedrisât bakımından medreseler ve eğitim kurumlarını ıslah etme meselesi sekteye uğradı. Ama bizim doğuda medreseler devam etti. Fakat çok ağır şartlar altında sürdürülebildi. Bu yüzden âlimler, mevcudu koruma derdine düştüler, başka bir şey düşünme imkân ve fırsatları olmadı; teslim edelim ki o dönem için mevcudu muhafaza etmek en büyük kahramanlık ve fedakârlıktı. Netice de onlar mevcut olanı muhafaza edip bize kadar devam etmesini sağladılar.

Hem malumunuzdur ki, Bediüzzaman'ın icmâlî bir metot niteliğinde meşhur bir sözü vardır. O bu konuda şöyle der: *"Fünûn-i medeniyye aklın ziyasıdır. Ulûm-i diniyye ise kalbin nurudur. İçtimasıyla hakikat tecelli eder. Sadece ulûm-i şer'î olursa taassup meydana getirir, sadece fünûn-i medeniyye ise ilhâd ve şüpheler meydana getirir."* Bu büyük bir tespittir ve büyük bir metottur. Ama tabii o, bu metodu tafsili olarak ortaya koyamadı; çünkü ideal saydığı medreseyi kuramadı. Düşüncesi teoride kaldı, onu tatbik edemedi. Hâsılı, İslâm âleminin büyükleri yüz küsur sene önceden bu ıslah ve tecdîdin öneminin farkındaydılar. Fakat ıslah ve tecdîd girişimleri bazı ülkelerde gerçekleştiyse de bizim Türkiye'de gerçekleşmedi.

Bizim düşüncemize gelince, daha medreseden mezun olur olmaz Cenâb-ı Hak aklımıza böyle bir ihtiyacın olduğunu verdi. Yani bizim çabamızla değil. O zamandan itibaren de değiştirmeye ve yenilemeye başladık.

Şimşek: Bir de muhterem hocam, sizler bu müfredatı tatbik edince eksikleri gördünüz.

Ekinci: Tabii, ihtiyaçları fark ediyoruz. İsterseniz size bizzat yaşadığım bir anekdot aktarayım: Birkaç yıl evvel Suudi Arabistan'dan arkadaşlar beni davet etti, davete icabet ettim ve orada bir hafta kaldım. İhsa kentinde dersler verdim. Oradaki arkadaşlar bana, buradaki hocalar sizin okuttuğunuz müfredatı merak ediyorlar, bu konu hakkında onlara bir konuşma yapabilir misiniz, diye ricada bulundular. Tamam, dedim. Bir akşam bir hurma bahçesindeki piknik alanında büyük bir çadır kurup yüz küsur hocayı davet ettiler. Benden okuttuğumuz kitapları tek tek anlatmamı istediler. Ben de baştan anlattım, tek tek, kitap kitap. Her kitabı, müellifiyle ve sahip olduğu özelliklerle tanıttım. Tabii müfredatımızın büyük bir bölümünü nahiv ilmi oluşturmakta. Bu da dikkatlerini çekti. Onlar, bu kadar nahiv okumuyor. Buna fazla ehemmiyet vermiyorlar. Konuşmamı bitirdikten sonra Şeyh Abdullah Felah isminde şakacı bir arkadaş, yanıma gelip şöyle dedi: "Ya Seyyidî, senede kaç tane Sibeveyh mezun ediyorsunuz?"

Tabii bu dikkat çeken bir durumdur. Nahiv ilmi elbette ki çok önemli bir ilimdir. Ağırlık vermemiz de lazımdır. Özellikle de acemler içindir. Fakat Araplar için o kadar fazla ihtiyaç değildir. Bizim metodumuzda fazla nahiv kitabı vardır. Örneğin doğu medrese müfredatında "*Şerhu'l- Müğnî*", "*Hallu'l Me'akid*" gibi kitaplar vardır. Ben, tedrisâta başladığımdan itibaren ders yapmak şöyle dursun bu kitapların varlığını medresemde yasakladım. Bu kitaplar ancak onları yasakladığımızdan haberdar olmayan talebeler aracılığıyla medreseye girebiliyor, bir bakıma kaçak olarak yani. Tedrisata başladığımız 40 ya da 45 seneden beri bu kitapların varlığını yasakladım. Çünkü düşük kitaplar bunlar. İbn Hişâm'ın kitapları varken, hem üslûp hem de muhteva açısından çok daha nitelikli kitaplar varken niye bu yanlış kitaplarla boşuna vakit harcayalım. Ama ne yazık ki bu tür kitaplar hâlâ okunuyor.

Şimşek: Ama diğer medreselerde hâlâ okunuyor değil mi?

Ekinci: Tabii, bizden etkilenen veya bizim talebelerimizin ders verdiği medreselerin haricindeki medreselerde okutuluyor hâlâ. Bunun dışında meselâ müfredatta mantık ilmine gereğinden çok fazla yer veriliyor; oysa talebeye mantık ilminden bir metin ve muhtasar bir şerh yeter ve mantığa olan ihtiyacını tamamen karşılar. Bunun yanı sıra tümden ihmal edilip okutulmayan ya da çok az ve zayıf okutulan önemli ilimler var. Öyle ki, bazı medrese müfredatları asrın ihtiyacına cevap verecek durumda değildir. Biz bunları değiştirmeye gayret ediyoruz. Bazı kitapları kaldırıyor, yerine ondan daha iyi bir kitap ve ihmal edilen, fakat hayatî önemi haiz ilimleri koyuyoruz. İşin başından bunları değiştirmeye gayret ettik. Hâlâ da gayret ediyoruz. Dediğim gibi bu konuda değiştirmemiz, tecdîdimiz oldu. Fakat henüz istediğimiz düzeydedir, mükemmeldir diyemiyoruz.

Şimşek: Hadise gelecek olursak Hocam, hadis ilimleri medreselerde hemen hemen yok denecek kadar azdı veya hiç yoktu demiştiniz. Burada yeni müfredatınızda hadis açısından bir ıslahat yaptınız mı? Varsa okuttuğunuz kitapları da söyler misiniz Hocam?

Ekinci: Elbette ki, başta hadis usûlü olmak üzere üç kitap okutuyoruz. Bunlar sırasıyla: *Beykûniyye'nin metni, sonra şerhlerinden birini, ardından* İmam Nevevî'nin *Takrîb*'ini *Tedrîb*'in bir kısmıyla birlikte okutuyoruz. En sonda *Nüzhetü'n-nazar*'ı okutuyoruz.

Şimşek: *Nüzhetü'n-nazar'ı* kendi yaptığınız şerhinizle okutuyorsunuz, bu Hadis usûlü dersinde en son kitap değil mi Hocam?

Ekinci: Evet, genelde haşiye ile birlikte okutuyoruz. Şu anda da bu kitaptan iki dersimiz var. Hadis metinlerinde ise başta talebelere İmam Nevevî'nin "*Erbâîn*"*ini* okutuyoruz. *Ehadisu'l-kısâr* var, onu okutuyoruz. *Riyâzu's-sâlihîn'i* okutuyoruz. En son okuduğumuz *İhkamu'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm.* Makdisî kitabı üzerine İbn Dakîk'in şerhi. Çok ünlü, çok ilmî bir kitaptır. Ben âcizane tenkitçi bir insanım. Her kitabı beğenmiyorum. Birçok kitabın üzerine tenkidimiz var. Ama *İhkamu'l-ahkâm* kadar ilmî açıdan derin ve insaflı bir kitap görmedim. Acayip, çok zor bir kitaptır, kapalı bir kitaptır. Onu baştan sona kadar okutuyoruz ama bazen yarıya kadar okuttuğumuz oluyor. Üzerine haşiyelerimiz, muğlak yerleri üzerine izahlarımız vardır. Şimdi Mısır'da bizim haşiyelerimizle birlikte basılıyor. Onu okutuyoruz. Bir ara *Sahîh-i Müslim'e* başladık. Ama şimdi Müslim ile Buhârî'nin cem'i olan e*l-Vâfî* adlı kitabı okutuyoruz. Burada her talebe mutlaka *Sahîhayn* (Buhari ve Müslim) kitaplarını görmüş olacak. En azından *Sahîhayn*'dan haberdar olacaktır. Bunu da takrir ettik. Şimdilik hadisten bu kadar.

Şimşek: Tabii bunlar aşamalı olarak okunuyor değil mi Hocam? *Erbaîn'*den başlıyor *İhkâm'a* geliyor *İhkâm*'la birlikte *Vâfî*'yi okuyor.

Ekinci: Erbaîn daha küçük iken okutuluyor, ezberletiliyor. *İhkâm* ise yüksek seviyede. Beş altı seneden sonra *İhkâm*'a geçiliyor. Medresenin metodunda oturttuğumuz bir kitaptır. Medrese talebesi *Sahihayn* kitaplarını görmesi lazım.

Şimşek: Önceki dönemlerde medreselerde hiç yok iken, hem hadis usûlü okuyor, hem de bizatihi hadis metinlerine ilk zamandan basit metinlerden başlıyor, daha sonra ahkâm konularına kadar okuyor. Çok güzel bir hadis eğitimi. Peki muhterem Hocam! Şimdi hadis ile ilgili özel alan konularına geçmek istiyorum. Hadis ve sünnetin İslâm dinindeki konumu nedir? Bu konudaki fikirleriniz nelerdir? Sizden dinlemek isteriz.

Ekinci: Tabii aslında bu soru, normal İslâmî şartlarda abes bir sorudur.

Şimşek: Ama çağımız bu soruyu sormayı gerekli kılıyor Hocam!

Ekinci: Bu, normal şartlarda abes bir sorudur. Çünkü bu, zaruriyât-ı diniyye'den bir şeydir. Âlimi, cahili herkes sünnetin yeri ve değerinin İslâm'da ne kadar büyük olduğunu tafsîlen bilmese de, icmâlen bilir. Yine herkes bilir ki, Hz. Muhammed (sav) bir peygamberdir, son peygamberdir. Bir Kur'ân gelmiştir, onun üzerine inmiştir, bir de onun hadisleri vardır. Hadislerinin bağlayıcı olduğunun da zaruriyât-ı diniyye'den olduğunu herkes bilir. Hangi Müslümana sorarsanız, hadis böyle diyorsa tamamdır der. Peygamber demişse tamam başımın üzerine der. Bu normal şartlarda abes bir sorudur; ama maalesef bazı sözde ilmî çevreler, gayri müslimlerden etkilenerek, müsteşriklerden etkilenerek, İslâm'ın asıl kaynaklarını önemsemediğinden, okumadığından, okuyamadığından, İslâm'ın büyük âlimlerinin kitaplarını okuyamadıklarından ve sadece müsteşriklerin kitaplarını okuduklarından bu konuda bazı şeyler söylüyorlar. Hâlbuki onlara talebelik, onların taklitçiliğini yapıyorlar, bunun da ötesine geçemiyorlar, öne sürdükleri düşünceler kendi özgün düşünceleri bile değil. Kaldı ki müsteşriklerden sadece bu konuda değil, başka birçok konuda da etkileniyorlar. Öylesine sahte bir hava estiriyorlar ki, sanki ilim sadece oryantalistlerdedir. Avrupa'da İslâm ilmi düşmanın elindedir. İslâm alemindeki bu türedilerin estirdikleri bu sahte havaya kapılırsanız, zannedersiniz ki, oryantalistler İslâm'ı öğrenmiş, ama İslâm âlimleri İslâm'ı öğrenmemişlerdir. Haşa! Akledemiyorlar, insan bir şeyi düşmanından öğrenirse ne kadar sağlıklı öğrenebilir? Sadece bu mantığı yürütmek bile durumun anlaşılması için kâfidir. Ne yazık ki, estirilen bu sahte hava birçok etkenden dolayı bir etki alanı yakaladı ve artık günümüzde insanlar bu türden abes sorular sorma gereksinimi duyuyorlar. Yoksa aslında bu sorunun cevabı olarak bu kadarı, ilmî olarak da aklî olarak da yeterlidir.

Peygamberimiz (sav): "Bir zaman gelecek, karnı tok, sırtı pek, koltuğuna gerilmiş birileri 'Kur'ân bize yeter' diyecekler; dikkat ediniz, bana kitap ve onunla birlikte bir misli daha verildi." diye buyurmuştur. Hadisin son kısmının Arapça aslı şöyledir: "ألا وإني أوتيت الكتاب و مثله معه ". Dikkat buyurun, "Kur'ân'ın misli" diyor. Bu hadisin anlamını derinlemesine bir analize tabi tuttuğunuzda vardığınız netice, Peygamber Efendimiz'in (sav) hadisi, Kur'ân'a genel anlamda eşdeğer gördüğüdür. Bu konuda meselenin can alıcı noktalarından biri de bizzat hadislerde sünnetin teşrîde müstakil olduğu görüşünü desteklemek üzere Kur'ân'da olmayan, sadece sünnetle sabit olan örnekler verilmesidir. Az çok ilimle ilgili olan herkesin malumu olduğu üzere Kur'ân-ı Kerîm sarâhaten İslâm'ın tüm ahkâmını şamil değildir. Evet, Kur'ân akideye müteallik meseleleri tamamen tafsil etmiştir. Hem de aklî delilleri ile birlikte tafsil etmiştir. Ahlakın temellerini de ayrıntısı ile zikretmiştir; çünkü bunlar hem çok detaylı değil, hem de tüm Peygamberlerin getirdiği şeriatlerde aynı

olan, farklılık arz etmeyen hususlardır. Akait ve ahlak ilkeleri, tarih boyunca tüm hanîf dinlerin asıllarını oluşturan ve tabiatı gereği zamana göre bir değişime konu olma lüzumunun bulunmadığı ilkelerdir. Ama fıkhî hükümlerde durum farklıdır; zira bu hükümlerde hem çok teferruat var ve hem de bu hükümlerin bir bölümü zaman ve zemine göre değişiklik arz etme zorunluluğu var. Bu nedenledir ki, Cenab-ı Hakk, Kur'ân'ı Kerîm'de fıkhî meselelerin temel hükümlerini beyan etmiştir. Ahkâmla ilgili meselelerden teferruatlı bir şekilde beyan edilen sadece mirastır. Kur'ân-ı Kerîm'de "miras" konusunda verilen detaylar gibi teferruatıyla açıklanan başka bir ahkâm meselesi yoktur. Varsayalım ki, Kur'ân bütün hükümleri bütün teferruatıyla zikretti, karşımıza nasıl bir tablo çıkardı? İlk emri "oku" olan yüz ciltlik bir ansiklopedi. Kaldı ki, ahkâm meselelerinin çoğu, içtihâdî meselelerdir. Yenilenmeye kabildir; öyle ki aynı müçtehit âlimin daha hayattayken fıkhî görüşlerinin değiştiğini biliyoruz. Meselâ İmam Şafiî'in bazı kavilleri "kadîm" ve "cedîd" diye ikiye ayrılır; yani aynı mesele hakkında önce verdiği hükmü sonradan değiştirdiği olmuştur. İmameyn (İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf), İmam Ebu Hanife'ye ne kadar muhalefet etmiştir? Görüşlerinin takriben yüzde altmışına muhalefet etmişler, dersek abartmış olmayız. Tabii bu muhalefetlerin çoğu, içtihâd ile ilgili, yani zaman ve mekana ilişkin meselelerde idi.

Hâsılı, eğer Cenâb-ı Hak fıkhın teferruâtına ait hükümler koysaydı, o zaman İslâm zamanlara sirayet edemeyecek, evrensel bir nitelik kazanamayacaktı; her asra cevap verme salahiyetini haiz olamayacaktı. Hatta meselâ birçok Şafiî' âlim, İmam Şafiî'ye bazı meselelerde muhalefet edip ardından da bu meselelerde : "لو كان الشافعي حيّا لأفتى به" **(Şafiî bu asırda yaşasaydı bu şekilde fetva verirdi)** diye eklemede bulunuyorlar.

Bütün bu sebeplerden dolayı Kur'ân-ı Kerîm ahkâm konusunda temel hükümleri beyan etmiş; geri kalanı ise sünnete bırakmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi bu durumu şöyle ifade etmiştir: [وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ {إِلَيْهِمْ} [النحل: ٤٤ Dikkat buyurun, ayetlerin kendisine inme ta'lîlini "sen beyan edesin diye" sarâhaten açıklamakta. Yani Kur'ân'ın açıklanması, teferruatının beyanı sünnete bırakılmıştır. Bir de başka ayetlerde *tahrîm ve tahlîl yetkisi*nin Peygamber'e verildiği ifade edilmiştir: [وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ} [الأعراف: ١٥٧}, {قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ} [آل عمران: ٣١}, [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ} [النساء:٥٩ Bu son ayet-i kerîmede dikkat ederseniz, "ve ulû'l-emr" denildi, "وَأَطِيعُوا أُولِي الْأَمْرِ" denilmedi yani "itaat edin" manasındaki emir tekrarlanmadı; çünkü ulû'l-emre Kur'ân ve sünnetin dışında müstakil ve mutlak bir itaat yoktur; ancak Allah ve Resûlü'nün koyduğu hükümlere muhalif olmayan durumlarda olanlara itaat vardır. Ama mezkûr ayet, Peygamber'e özel olarak "itaat edin" emrini koymuştur; çünkü Peygamber'in özel bir tahlîl

ve tahrîm yetkisi vardır. Şunu da hemen belirtmeliyiz ki, asıl şari‘ Allah'tır, zira sünnet de vahiy yoluyla geliyor ve Kur'ân'da olmayan hükümleri beyan ediyor.

Sünnetin beyanı kavramının anlam alanına -gerek sünnet-i müeyyide olsun, gerek sünnet-i şâriha olsun ve gerekse sünneti müstakil bi't-teşrî olsun- sünnetin bütün kısımları girer. Binaenaleyh Kur'ân'a inanan insan mecburen sünnetin teşrî kaynağı olduğuna iman edecektir. İnanmasa Kitap'a iman etmiyor demektir. Bu iki kaynağı birbirinden ayırma imkânı yoktur. Çünkü bizzat Kur'ân'ın kendisi sünnetin beyan edici dolayısıyla bağlayıcı olduğunu ifade etmiş ve böylece birçok hükmü ona bırakmıştır.

Bir de mantıkî bir tahlil yapalım, diyelim ki teşrî kaynağı yalnızca Kur'ân'dır, bu durumda Kur'ân'ın akâidi ve ahlakı beyan ettiğini ve fakat amelleri beyan etmediğini görürüz. O halde Kur'ân niçin inmiştir? Sırf akîdeyi ve ahlakı beyan etmek içinse, bunları zaten eski peygamberler de beyan etmişler ve daha önce de belirttiğimiz gibi akâid ve ahlak hak dinlerde farklılık arz etmez. Malumunuz olduğu üzere ahkâm, Resullerin dönemine göre değişir, değişmeyen az bir kısım var ise de onlar bize sahîh olarak ulaşamamış ve tahrife uğramıştır. Kurduğumuz bu mantığın neticesi, Kur'ân'ın kendisiyle amel edilme imkânı olmayan bir kitap, İslâm'ın ise muamelâtla ilgisi bulunmayan bir din hâline geldiğidir. Uygulanmayacaksa Cenab-ı Hak bu dini niçin indirdi o zaman? Hâşâ! Allah'ın dini bu mertebelerde olacak hâşâ!

Şu da var ki, Kur'ân'ı Kerîm'de Müslümanın münakaşa ettiği her meselede Peygamber'e müracaat etmesi gerektiğini ve verdiği hükmü büyük bir teslimiyet ve hoşnutlukla kabul etmeleri lüzumunu belirten ayetler vardır. Yüce Allah buyurur ki: {فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ} [النساء: ٥٩], {فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا} [النساء: ٦٥] Son ayette geçen فيما شجر sözündeki ما usûl ilmince elfâz-ı umûmdandır, genellik ifade eder, yani nizâa düştüğünüz her meselede ona başvurun anlamındadır. İslâmî hükümler sadece Kur'ân'da mevcut bulunanlar ise, bu demek oluyor ki birçok " ما شجر " yani ihtilaflı konunun hükmü yoktur. O zaman nasıl Müslüman olacağız ki? Peygamber nasıl hüküm verecek ki?

Netice-i kelam, Kur'ân'la amel etmemiz için sünnetle amel etmeye mecburuz. Yoksa Kur'ân'la amel etme imkânımız olamaz. Kur'ân'ın inmesi -hâşâ!- abes gibi bir şey olur. Sünnetin hücciyyet değeri konusunda kısaca bunları söyleyebiliriz.

Şimşek: Hadisin diğer İslâm ilimleriyle münasebeti konusunda neler söylemek istersiniz? Tefsir ile Hadis, Fıkıh ile Hadis, Akâid ile Hadis, veya diğer İslâmî ilimlerle ilişkisi nedir? Bir diğer ifadeyle bir tefsir hocası, bir akâid hocası, hadisle ne kadar iştigal etmeli? Onun için hadis ve sünnetin önemi ve değeri nedir, bu konu ile ilgili neler söylemek istersiniz?

Ekinci: Bu sorunuz, önceki sorunuza bina edilir. Sünnet İslâm'da ikinci kaynaktır. Hatta şunu da ilave edelim, Kitap ve sünnetten hangisinin hangisine daha fazla ihtiyacı vardır? Kitap'ın sünnete olan ihtiyacı kadar sünnetin Kitap'a ihtiyacı yoktur. Çünkü sünnette her şey teferruatıyla beyan edilmiştir. Kur'ân'da ise beyan edilmemiştir. "الكتاب أحوج إلى السنة منها إلى الكتاب". Bundan dolayı "السنة قاضية على الكتاب" denilmiştir. Kimi âlimler bu tabirleri "ifade" açısından ağır bularak kullanmaktan kaçınmışsa da mana olarak herkes sahîh kabul etmiştir. Ama cumhûr-u ulemâ bu tabiri kullanmaktan çekinmemiştir.

Durum böyle olunca, sünnete İslâmî ilimlerde ne kadar ihtiyaç olduğu çok aşikârdır. Bir İslâm âlimi için sünnetsiz bir İslâm mümkün olmadığı gibi, İslâmî ilimlerde bir şeyi öğrenmesi, bir seviyeye gelmesi de mümkün değildir. Tefsiri tamamen öğrenmesi mümkün değildir. 'Tamamen' diyoruz; çünkü Kur'ân Arapça nazil olmuştur ve tefsire ilişkin çok hadis vardır; mesela hadis kitaplarında özel olarak uzun uzadıya "kitabu't-tefsir" diye bölümler vardır. Kur'ân Arapça olduğundan dolayı ağırlık Arapça bilmeye, bu dili tüm incelikleriyle hazmetmeye bağlıdır. Birinci derece budur. Hadis ise ikinci mertebede gelir. Hadisin sahîh tefsirde büyük rolü vardır. Başka ilimler ise mesela fıkhın delilleri takriben yüzde doksan dokuz oranında hadistendir. Elbette ki ahkâm ayetleri vardır, kıyas vardır, icmâ vardır. İcmâ diyoruz ama icmâa da dayanak lazımdır. Dayanağı da çoğunlukla sünnettir. Dayanağı bilinmezse o ayrı, ancak dayanağı olması lazım. Dayanağı olmazsa icmâ keyfî olur. O zaman laiklik olur. Laiklik budur zaten. Alâ külli hâl fıkıh ilminin tamamen dayanağı, en büyük kaynağı hadistir. Asıldır demiyoruz, çünkü her şeyin aslı Kur'ân'dır. En büyük delili teşkil eden hadistir. Bundan dolayı zaten sünnetsiz fıkıh olamaz; zira sünnetsiz bir ictihâd imkânı olamaz. Müctehidlerin en önemli şartlarından biri sünneti bilmektir. Sünneti bilmeyenin ictihâdı geçerli değildir; çünkü o müctehid değildir. Eğer sünnetsiz ictihâd iddia ederse az önce de söylediğimiz gibi bu İslâm değil, laiklik olur. Tabii bahusus müdellel fıkıh kitaplarına, mukayeseli fıkıh eserlerine –buna klâsik kaynaklarda *hilâf-ı âli* denilir, yani mezhepler arasındaki ihtilaf, *hilâf-ı nâzil* ise mezhebin kendi içindeki ihtilafı ifade eder- işte bu eserlere baktığımızda delillerin yüzde doksanının hadis olduğunu müşahede ederiz. İctihâdların çoğu hadis temelinde yapılmıştır. Hadissiz ne ictihâd mümkündür, ne de hüküm çıkarmak. Çünkü Kur'ân vardır; ama hadis onu açıklamıştır, beyan etmiştir, şerh etmiştir; her şeyini beyan etmiştir. Kur'ân'ın, demin de söylediğimiz gibi, sünnete ihtiyacı şiddetlidir. Nitekim Kur'ân'ın bizzat kendisi bu durumu beyan etmiştir: لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ İnsanlara beyan etmen için…

Ahlakla ilgili olan ilkeler zaten açıktır. Ama önemli bir mesele vardır, akâid meselesi. Kelamcılar arasında meşhur biz söz vardır: "Haber-i âhâd akîdede

hüccet değildir." Âhâd da -tabii biliyorsunuz- mütevâtir olmayan hadislerdir. Âhâd, tek senedle gelen değildir. O, garîbtir.

Bu arada tekrar sünnetin hüccet değeri ile ilgili bir şey söylemek istiyorum. Sünnetin üçüncü kısmının müstakil bi't-teşrî (başlı başına hüküm koyan sünnet) olduğunu söyledik. Sünnet-i müstakil bi't-teşrî olmadan İslâm'ın kendisi sabit olamaz. Kur'ân'ın kendisi de sabit olamaz. Şöyle ki, Hz. Muhammed (sav) geldi, mucizeler gösterdi. Ama "ben peygamberim" demese idi, nübüvveti sabit olur muydu? Olmazdı. "Ben nebîyim" demesi nedir? Sünnet değil midir? Sünnettir. Sünnet-i müstakil bi't-teşrî'dir. Dini getirdiğinde nübüvveti iddia etti. Nübüvveti iddia etmesi sözlüdür ve kendi sözüdür. Cenabı Hak'ın sözü değildir, Kur'ân değildir. Kur'ân'da sonradan ayet inmiştir, [وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ {النَّبِيِّينَ}[الأحزاب: ٤٠ diye. Peygamberlerin sonuncusu olması Kur'ân'da sonradan indirilmiştir. "Ben peygamberim" sözüyle nübüvveti sabit oluyor. İslâm'ın temeli sünnet-i müstakil bi't-teşrî üzerine kurulmuştur. Kur'ân'ın hak olduğu da bu sözün üzerine temellenmiştir. Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olduğunu söylemesi onun sözüdür; eğer bunu söylemeseydi Kur'ân sabit olur muydu? Bu da nedir? Sünnet-i müstakil bi't-teşrî'dir. Sünnet-i müstakil bi't-teşrî yoktur dersek İslâm sabit olmaz, nübüvvet sabit olmaz, Kur'ân sabit olmaz, hiç bir şey sabit olmaz. Sünnet-i müstakil bi't-teşrî öylesine hayatî bir öneme sahiptir ki, nübüvvetin sübûtu, İslâm'ın hak din oluşu, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunun ispatı, tüm bunlar onunla sabit olmuştur. Bu birinci husustur.

İkincisi ise, sünnet, sünnet-i mütevâtir ve sünnet-i âhâd diye iki kısma ayrılır. Zaten sünnet-i âhâd bellidir. Mütevâtirin de iki kısmı vardır:

Birincisi tevâtürü'l-esânîd ile gelendir. Genelde ilmi ıstılahlarda "mütevâtir" denildiğinde bu kısım kastedilir. Tevâtürü'l-esânîdin mütevâtir olduğunu herkes bilemez, ancak büyük muhaddisler bilir. Bizler ise "filan hadis mütevâtirdir" dediğimizde, bunu taklit ederek söylüyoruz; zira biz yirmi, otuz, elli senedi, o senedlerin ricâlini araştırıp da hüküm vermiş değiliz. Bunun tespiti ancak büyük muhaddislere mahsus bir şeydir. Kişinin, kesin bilmesi gerekir. Biz ise taklit yoluyla biliyoruz. Hatta her muhaddis de bunu yapamaz, nitekim bazı muhaddisler sünnet-i mütevâtirin varlığını inkâr etmişler. Niçin? Çünkü İbn Hacer el-Askalânî'nin dediği gibi " وذلك نشأ من قلة اطلاعهم على كثرة الأسانيد ومعرفة الرجال وصفاتهم" Bazı büyük muhaddisler de senedlere ve ricâl bilgilerine yeterince vâkıf olamamışlar. Yani bu tevâtürü'l-esânîd meselesi avamın veya sıradan bir âlimin bileceği bir şey değildir. Bundan dolayı bizim kanaatimiz şudur ki, tevâtürü'l-esânîdle sabit olan hadislerin muktezalarını inkar etmek küfür değil, bid'attir. Çünkü bizde tevâtür sabit değildir, biz mukallidiz. Evvelki İslâm âlimleri tekfîr meselesinde çok titiz davranmışlar, tekfîr etmemeye çalışmışlar. Bu meselede de selefin bu tutumunu benimsemeyi doğru buluyoruz, örneğin "filan hadis mütevâtirdir inkârı küfürdür" deniliyor. Tamam, inkârı küfürdür;

fakat şu şartla: eğer inkâr eden hadisin tevâtür olduğunu ispatladığı halde inkâr ediyorsa küfürdür, yani: " بعد ثبوت التواتر عند المنكر\لمن ثبت عنده التواتر ". Günümüz de inkâr edenler azımsanmayacak sayıda ise de biz tekfîr etmiyoruz, bid'at diyoruz ve onları sika kabul etmiyoruz.

Mütevâtirin ikinci kısmı ise "*tevâtüru't-tabakât*" yoluyla gelmiştir. Yani Kur'ân-ı Kerîm'in bize ulaşma şekliyle gelen tevâtürdür. Bu rivâyet şekli tartışmaya açık değildir. Kur'ân'ın hücciyyetini hiç kimse tartışmıyor, çünkü bize *tevâtüru't-tabakât* yoluyla ulaşmıştır. Kaynaklarda ki ifadesi: " رواه جمع كثير يعني عامة المسلمين عن عامة المسلمين" şeklindedir. Bu nedenle bu tevatürün müstakil bir senedi yok; çünkü zaten herkesin zihninde vardır; bundan dolayı kesin oluyor, kat'îleşiyor. Nasıl ki Kur'ân-ı Kerîm bu yolla bize ulaşmışsa, zaruriyât-ı diniyyenin tümü bu yolla bize ulaşmıştır. Kitapla ya da sünnetle tafsilatlı müstakil deliller ayrıdır, bu delil *(tevâtüru't-tabakât)* ise kitaptan daha kuvvetlidir, sünnetten daha kuvvetlidir, sünnet-i mütevâtirden de daha kuvvetlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi bu yolla sabit olmuştur. Bu aynı Kur'ân-ı Kerîm'in sabit olduğu yoldan İslâmî zaruriyyâtı ve bir çok ahkâmı –ki sünnet-i amelî de derler veya *tevâtüru't-tabakât* veya tevâtüru'l 'âmme "نقل العامة عن العامة" denilir- bu yolla sabit olmuştur. Bundan dolayı bu yolla sabit olan şeylerin inkârı küfürdür, diyoruz. Tevâtüru'l-esânîd yoluyla gelen rivayetlerin inkârı küfürdür demiyoruz; ama *tevâtüru't-tabakât* yoluyla "نقل العامة عن العامة" yoluyla sabit olan hükümlerin inkârı küfürdür diyoruz. Nasıl Kur'ân-ı Kerîm'in inkârı küfürdür; bunun hükmü de aynıdır; zira bu aynı Kur'ân-ı Kerîm'in sabit olduğu yoldan sabit olmuştur. Çünkü bu durumun dinden olduğunu kesin/ilm-i kat'î ile biliyoruz.

İslâm âlimleri tekfîr konusunda önemli bir kural koymuşlar. İnsan ne zaman kâfir olur? el-cevap: إذا أنكر ما أُجمع عليه وكان معلوما من الدين بالضرورة. Bizim münkirler hakkındaki görüşümüz de dayanağını bu kaideden alıyor. Mücmeun aleyh olupوكان معلوما من الدين بالضرورة dinden olduğu zarureten bilinenleri inkâr etmek küfürdür. Bazı insanlar çıkıp "namaz Kur'ân-ı Kerîm'de beş vakit değildir" diyorlar. Tamam, açıkça yoktur ama Kur'ân-ı Kerîm'in bize sabit olduğu aynı yoldan, namazın da beş vakit olduğu sabit olmuştur. Siz bunu inkâr ederseniz o zaman Kur'ân-ı Kerîm'i de inkâr etmiş olursunuz; çünkü ikisi de aynı yoldan sabit olmuştur. Bunun benzeri çok yanlış görüşler vardır; bunlar küfre götüren görüşlerdir. Kimisi de kalkıp " الحج أشهر معلومات" öyleyse hacc herhangi üç ayda olsun, serbest olsun diyor; bu da aynı meseledir, küfre götüren bir görüştür. Bunun çok örnekleri vardır. Hatta meselâ misvakın sünnet olduğu buna dahildir; ama teferruatı ayrı bir konudur, asıl sünnet olduğu bu kısımdandır. Yani bazı sünnetler, İslâm'ın temel hükmü olmayan bazı hususlar da bu kısımdandır. İslâm'ın temelini teşkil etmemesiyle beraber معلوم من الدين بالضرورة olduğundan

dolayı نقل الكافة عن الكافة olduğundan dolayı inkârı küfrü gerektirir. Bu iki, bunu açıklamak istedik.

Şimşek: Muhterem Hocam, tekrar yukarıdaki konumuza gelirsek, haber-i âhâd konusunda kalmıştık. Haber-i âhâd'ın özellikle itikâdî konulardaki değeri konusundan da bahseder misiniz?

Ekinci: Haberi üç kısma ayırdık, birincisi âhâd yani tevâtür yoluyla gelmeyen rivâyetlerdir. Nedir? Yani, bir senedi, iki senedi, üç senedi, beş senedi var ve fakat tevâtür derecesine ulaşamıyor; tevâtüre ulaşmadıkça âhâddır. Tevâtürü de iki kısma ayırdık. *Tevâtüru'l-esânîd* ve *tevâtüru't-tabakât*. Kesinliği ifade eden *tevâtüru't-tabakât*tır. *Tevâtüru'l-esânîd* ancak mütevâtir olduğu kendisine sabit olan kimse için "kesinlik/ ilm-i kat'î" ifade eder. Yani لمن ثبت عنده التواتر. O da az ve nadirdir.

Şimdi ahbâr-ı âhâda gelince, akîdede ahbâr-ı âhâdın değeri konusunda az önce söylediğimiz şeyi tekrar söylemek istiyoruz ki akîdenin temellerini Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de tekrarlayarak ve aklî delillerle birlikte açıklamıştır ve bu konuda neredeyse sünnete bir ihtiyaç bırakmamıştır. Temel olduğundan dolayı da teferruatı fazla yoktur. Asıl olduğundan dolayı onun açıklamasını Cenâb-ı Hak tekeffül etmiştir. Bir de önemli bir konuya dikkat çekmek istiyoruz; "*Akîdede hüccet nedir?*" el-cevap: Kur'ân, sünnet ve icmâdır. Kıyas akîde de delil değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi "icmâ'" da mutlaka bir delile dayanması gerektiğinden delil olabiliyor. Ve zaten icmâ ile sabit olan akîdevî hükümler çok azdır. Bu hükümlerin kahir ekseriyeti Kur'ân'la sabittir; sünnetle sabit olan da azdır. Ama icmâ kadar az değildir. İcmâın inkârı da küfrü gerektirmez. Ama إذا لم يكن معلوما من الدين بالضرورة kaydı burada da geçerlidir; zira bu genel bir şarttır. Zira icmâ sadece âlimlerden bir grup tarafından sübût buluyor, çünkü kimi zaman sübûtu ifade edilen icmâın bazı âlimler tarafından teslim edilmediğini görebiliyoruz. Örneğin ehl-i sünnet icmâ etmişken mutezile muhalefet edebiliyor. Bundan dolayı bu meselede tekfîr söz konusu olamaz. Ancak akîdenin ekserisi Kur'ân'la sabit olunca, bu mesele büyük oranda hilafa medar olmaktan çıkıyor. Bir de az önce söylediğimiz gibi akîdenin temelleri tevâtür yoluyla sabittir, نقل العامة عن العامة yolu ile yani. Bu yollarla sabit olan şeylerin inkârı zaten küfürdür.

Gelelim haberi âhâdın akîdede değeri meselesine, kelamcılar arasında meşhur bir söz vardır, "haber-i âhâd akîdede hüccet değildir." Bu söz çok meşhurdur. Fakat bu sözle ne kastetmişler, işte meselenin can alıcı noktası budur. Yani sünnetin hiçbir değeri yok mudur? Yoksa başka bir anlam mı kastetmişler?

Kelamcılar elbette ki, sünnetin hiç değeri olmadığını kastetmemişler. Nitekim başta da söylediğimiz gibi Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de sünnetin delil olduğunu beyan etmiştir. Müstakil bi't-teşrî sünnetlerin varlığını Kur'ân-ı

Kerîm beyan ediyor; o olmazsa zaten İslâm'ın sübûtu olmaz. İkincisi, mütekellimlerin kitaplarını okuduğumuz zaman görüyoruz ki birçok meselede hadis-i âhâd ile delil getiriyorlar. Üçüncüsü, bahusus sem'iyyât bölümünde hadisler delil olarak kullanılmıştır, sem'iyyât bölümünde zaten delillerin birçoğu sünnettir, haber-i âhâddır. Bir de genel olarak mütekellimlerin tamamına baktığımız zaman onlara göre İslâm'da akîdenin kaynağı nedir? Akîdenin kaynağı Kitap'tır, sünnettir ve icmâdır, diyorlar. Mütekellimler kendi metotlarını beyan ederken bunu açıkça ifade ediyorlar. İmam Eş'arî neredeyse yazdığı bütün kitaplarda akîdesini yazarken bu metodunu beyan ediyor. Bizim kaynağımız Kitap'tır, sünnettir; Rasulullah'dan ne sabit olduysa onu kabul ediyoruz şeklinde bunu açıkça ifade ediyor ve birçok yerde tekrarlıyor. *İbâne*'nin başında ve *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*'de ehl-i sünnetin akidesini beyan ederken vardır bu. Bunu tekrar tekrar birçok yerde zikrediyor. Hem metot olarak beyan ediyor, hem delil olarak kullanıyor. O zaman bu söz, "haber-i âhâdın akîdede hiçbir değeri yoktur" manasında değildir. O halde bu sözle ne murad edilmiştir?

Bu sözle kastedilen anlam tam olarak şudur:ليست بحجة يجب القطع بها ويكفر مخالفها Yani, *"Âhâd haberler, ilm-i kat'î ifade eden ve muhalifi kafir olan bir delil değildir"*. Mütevâtir gibi katiyyet ifade etmez, bundan dolayı inkarı küfrü gerektirmez. Hiçbir hüccet değeri taşımadığı manasında değildir. Kaldı ki kelam âlimleri, belirttiğimiz gibi, metotlarını beyan ederken bunu ifade ediyorlar, delil getirmede bu yönde yöntem belirliyorlar. Hatta Allâme Taftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*'da bu söylediğimizi açıkça ifade ediyor ve diyor ki: Bu söz, *âhâd haberlerin* hiçbir hüccet değeri olmadığı manasında değildir. Bilakis bu sözün manası ليست حجة قطعية يجب الايمان بمقتضاها ويكفر من لم يؤمن بها şeklindedir. Zira haber-i âhâd zannî bir hüccettir. Yani, فيجب اعتقاد مقتضاها ويفسّق ويبدّع من لم يؤمن بها , *"ifade ettiği manaya inanmak vâcib ve fakat ona inanmayanın küfrünü değil, fıskını ve bid'at ehli olmasını gerektirir."* Eğer muarızı yoksa ve sabit ise âhâd hadis delil sayılır. Bu sözün manası kesinlikle budur, Allahu a'lem.

Hasıl-ı kelam, *âhâd haberler*, istidlâl değeri bakımından nasıl sünnet içinde mütevâtirden sonra gelip ilm-i zannî ifade ediyorsa, aynen öyle hüciyyeti de zannîdir. Mütevâtir kat'î bilgi ifade ettiğinden dolayı kat'î delildir. Âhâd da zannî bilgi ifade ettiğinden dolayı zannî delildir. Haber-i âhâdın gereğine inanmak şer'an vaciptir. Ancak وجوبا ليس بمعنى يكفر من لم يؤمن به بل يفسّق ويبدّع,yani inkar eden dinden çıkmaz; fasık ya da bid'atçi olur.

Şimşek: Muhterem Hocam! Hadis usûlüyle ilgili muasır dönemde, kısmen Mısır'da ve ülkemizde bazı araştırmacılar yeni bir hadis usûlü ilmine ihtiyaç olduğunu söylemektedirler. Meselâ Mısır'dan Muhammed Gazzâlî'nin hadisi anlamada "aklı" çok faal bir şekilde hadis usûlünde işleterek, sırf akla muhalefetin hadisin kabulünde ölçü alınması gerektiğiyle ilgili görüşler var. Ülkemizde de bazı araştırmacılar, klâsik hadis usûlü ye-

terli değildir; yeni bir usûl geliştirilmelidir, diyorlar, bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Ekinci: Hemen belirtmek gerekir ki, bu konuda kayda değer düşünceler öne süren âlimlerin bahis konusu ettikleri mütevâtir hadis değil, âhâd hadislerdir. Çünkü mütevâtir sabit olduktan sonra hakkında bir şüphe kalmaz. Muhaddisler hadisi üç kısma ayırmışlar: sahîh, hasen, zayıf; hatta mütekaddimlere göre sadece sahîh ve zayıf vardır. Tabii bu, onların ıstılahlarında hasen hadis hiç yoktu anlamına gelmez; ama bu ıstılah onların döneminde çok az kullanılmıştır. "Hasen hadis" ıstılahını yaygınlaştıran Tirmizî'dir. Bu üçlü taksimi oturtan ise Hattâbî'dir. Biz konumuzla ilgili sahîh ve zayıfı ele alalım; çünkü o zaman konu daha kısa ve daha anlaşılır olur. Sahîh hadis için hangi şartları koymuşlar? Beş şart koşmuşlardır. Acaba akıl, bu beş şarttan daha fazla bir şartı düşünebilir mi? Nedir bu şartlar? *"Râvîler âdil, zâbıt olacak, sened muttasıl olacak, şâz olmayacak, bir de muallel olmayacak."* Akıl bundan başka, zan yoluyla, nakledilecek haber için neyi şart koşabilir? Bir haberin sahîh olması için belirlenecek en ağır şartlar bunlardır. Başka bir şart düşünülemez; ama muhaddisler bu konuda daha da titiz davranmış, şâz ve muallel olmama şartlarını açıklarken meseleyi ele almış ve kurallar koymuşlardır. İşte bu kurallardan daha üstün, daha mantıklı kurallar konulamaz.

Şimşek: Muhterem Hocam! Klâsik hadis usûlü yeterli değil düşüncesini savunan bu grubun en belirgin iddialarından biri, hadis tenkidine yönelik muhaddislerin belirlediği yöntemin yeterli olmadığı, dolaysıyla tenkidin hakkını veremediği ve bu yüzden de hadis tenkidinde yeni bir metoda ihtiyacımız olduğu şeklindedir. Bu hususta sizin yorumunuz nedir?

Ekinci: Belirttiğimiz gibi hadis usûlü kitaplarından -uzun olanları bırakın- muhtasar bir kitap okuyan ve bu ilmin ıstılahlarına vakıf olan bir kimse, muhaddislerin hadisi koruma adına ne denli titiz bir çaba içine girdiklerini, dâhiyane yöntemler belirleyip mükemmel bir sistemle işleyen bir usûl ortaya koyduklarını teslim eder. Dünya tarihinde ne bir peygamberin, ne bir filozofun ne de tarih büyüklerinden birinin sözleri için böylesine dakik, titiz, akılları hayran ve hayrette bırakan bir metodoloji geliştirilmemiştir. Müslümanlara has olan eşsiz ve benzersiz bir ilimdir bu. Hak ya da batıl diğer dinlerin hiçbirinde "kendi peygamber veya kurucularının sözlerini" muhafaza adına bırakın böylesine ilmî ve aklî bir ilmin geliştirilmesini, buna yakın diyebileceğimiz bir çaba bile yoktur.

Bu metoda alternatif daha kuvvetli ve daha yerinde yeni bir metot geliştirilmesi iddiasında bulunanlara gelince, ben onlara şu iki ayet-i kerîmeyi okumakla yetineceğim:

“Kulumuza indirdiğimiz kitap hakkında bir şüphe içindeyseniz ona benzer yalnızca bir sure getirin, Allah’tan başka ilah edindiklerinizi de yardıma çağırabilirsiniz. Eğer dürüst kimselerseniz (bu meydan okuma karşısında kılıca sarılmaz, kendi görüşünüzü ispata yeltenirsiniz)” (Bakara: 123).

“Madem yapamadınız –ki yapamayacaksınız da- öyleyse yakıtı insanlar ve taşlar olan ve kâfirler için hazırlanan cehennemden sakınınız.” (Bakara: 124).

Bu ilmî meselenin devamını Arapça ifade etmek istiyorum zira bu, düşüncelerimi daha kolay ifade etmemi sağlayacak.

السؤال: هناك طائفة يزعمون أنهم يعتقدون السنة كمصدر للتشريع، ثم هم ينتقدون بعض الأحاديث التي تلقاها الأمة بالقبول خلفا عن سلف، بإعتبار أن هذه الروايات: تتعارض مع القرآن، أو تتعارض مع العقل، أو لا تتلائم مع معطيات العصر، أو بإعتبار أنها تاريخية. ويسندون بعض هذه المزاعم إلى أصول المذاهب الحنفي، فما رأيكم في هذا الأمر؟

الجواب: أقول: قد عد أئمة الحديث من علامات وضع الحديث أن يكون مناقضا لنص القرآن، أو لسنة المتواترة، أو للإجماع القطعي، أو لصريح العقل، أو للأصول الشرعية والقواعد المقررة والمفاهيم والتصورات التي عهدت من الشارع، أو كون الحديث مخالفا للوقائع والمعلومات التارخية المقررة، أو كون الحديث ركيك المعنى سخيفة مما يعلم أنه لا يقوله النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم، أو كون الحديث مشتملا على أمر منكر أو مستحيل، وكل هذه الأمور عدها المحدثون من أمارات وضع الحديث لكن بشرط أن لا يقبل الحديث التأويل القريب. ومن ثمة قال الحافظ الناقد أبو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزي: "كل حديث رأيته يخالف المعقول أو يناقض الأصول فلا تعتبر به فإنه موضوع".

ثم أقول: قد قرر أئمة الأصول أن الحديث إنما يكون تشريعا عاما إذا لم يكن مبنيا على مصلحة موقتة أو علة طارئة، وإلا لم يكن تشريعا عاما، بل يكون حكمه مربوطا بوجود هذه المصلحة وتحقق هذه العلة فكلما وجدت المصلحة أو العلة وجد الحكم وكلما فقدت فقد، وهذا هو المعنى الصحيح للتارخية. وهذا النوع من الأحاديث قلة قليلة جدا، هذا ما قرره المحققون من أئمة الإسلام من الأصول والقواعد، وهي قواعد علمية محكمة متقنة محررة لمعرفة الموضوع من الحديث ولمعرفة ما هو تاريخي منه، لكن والحمد لله لا يوجد في الأحاديث التي تلقاها علماء الأمة بالقبول شيئ من هذا النوع، والحكم بأحد هذه الأمور على شيئ من الأحاديث التي تلقاها الأمة بالقبول لا يصدر إلا ممن في قلبه غل وحقد، أو في عقله مرض فقد البصيرة، فإن المريض قد يدرك الحلو مرا والثمين غثا.

فهذه القواعد التي قررها المحققون من الأئمة قواعد علمية محررة لكن إسقاطها على الأحاديث التي تلقاها العلماء بالقبول هو الخطأ الجسيم. ثم إن هذه القواعد قواعد عامة، وليست خاصة بمذهب من المذاهب.

وأما المذهب الحنفي فهو – كسائر المذاهب – له من الأصول والقواعد ما هو خاص به، فإن الإمام أبا حنيفة رحمه الله تعالى مع تساهله في الأخذ من جانب كتقديمه للحديث الضعيف القريب من الصحيح على الرأي، وكأخذه بالحديث المرسل، فقد تشدد في الأخذ بالحديث من جانب آخر، حيث شرط في الأخذ بالحديث الصحيح أن لايكون راويه قد عمل بخلافه، ولا أفتى بخلافه، وشرط في الأخذ بالحديث الوارد في القضايا التي يعم الإبتلاء بها أن يأتي بطريق التواتر، ولا يأخذ في هذه القضايا بخبر الواحد، هذا ما أدى إليه إجتهاد هذا الإمام العظيم، وهو رأي له وجاهته.

فإن كانت هذه الطائفة قد قصدت التقيد بهذه الضوابط، وعدم الأخذ ببعض الأحاديث الصحيحة بناء عليها، فهذا تقليد منضبط لإمام معتبر، وهو أمر حميد، وأما إذا كانت هذه الطائفة قد قصدت إستغلال هذه الأصول والضوابط للتسيّب وعدم انضباط في رد الأحاديث الصحيحة، وقصدت إستغلالها للطعن في ما لا يروقها من الأحاديث الصحيحة، فهذا مروق من الدين، وخروج على الإسلام.

نقرأ هنا من هذا الفصل الثالث: في بيان أن أخبار الآحاد قد نالت حظها من النقد:

الذي له إلمام بجهد المحدثين في خدمة السنة النبوية يتحقق من أن الجهابذ من المحدثين قد خدموا السنة خدمة كبرى، أفنوا أعمارهم في خدمة الحديث النبوي، وبذلوا في سبيله النفس والنفيس، وأصَّلوا الأصول، وقعّدوا القواعد، ووضعوا المقاييس التي لا يتصور للعقل البشري أن يأتي بما هو أصح منها ولا أن يأتي ببديل لها في باب نقد الأخبار وتمييز صحيحها من سقيمها، ثم حاولوا نقد الأحاديث سندا ومتنا بعرضها على المحك الصادق الذي تفردوا بوضعه، وأتوا في ذلك بالعجب العجائب الذي يدهش الألباب.

وهناك أناس يعترفون بأن المحدثين قد قرروا لنقد سند الحديث ومتنه قواعد علمية كافية، وركائز نقدية وافية، لكنهم يدعون أن المحدثين قد وفوا أسانيد الأحاديث حقها من النقد أو قاربوا، وأما متون الأحاديث فلم يوفوا حقها من النقد، ولم يتوسعوا في تطبيق هذه الأسس والركائز العلمية على المتون، وبهذه الطريقة يشكك هذا الفريق من الناس في صحة أخبار الآحاد تشكيكا إجماليا وبهذه الطريقة يحاول هذا الفريق إسقاط الثقة عن جميع أخبار الآحاد.

وأقول جوابا على هذا التشكيك أولا: أما نقد متن الحديث، فالأصل أنه ليس من مهمة المحدثين، بل هو من مهمة الفقهاء المحدثين (أي المجتهدين)، فإن واجب المجتهدين – بعد التأكد من صحة الأسانيد– هو النظر في المتون والمقارنة بينها وترجيح بعضها على بعض وقبول بعضها ورد البعض الآخر حسب اجتهادهم حتى يمكنوا من استنباط الأحكام منها. وهذا هو نقد المتن. وأما المحدثون – فبالرغم من أن الأصل أن هذا النقد ليس من مهمتهم– فقد تدخلوا في هذا النقد وتوسعوا فيه إلى حد ما. وأصدق شاهد على هذا ما كتبه المحدثون من الكتب الكثيرة العظيمة في الأحاديث الموضوعة، والأحاديث الضعيفة، والأحاديث المشتهرة، فإن جملة كبيرة من أحكامهم عليها بالوضع والضعف مبني على نقد المتن، وأصدق شاهد على هذا ما كتبه المجتهدون في بيان مذهبهم من الكتب العظيمة،

وما كتبه من أتى بعدهم من الكتب في «علم الخلاف العالي»، وهو ما يسمى اليوم «بالفقه المقارن»، وكذلك ما كتبه المحققون من المحدثين في علم مختلف الحديث ومشكل الحديث، فإن هذا العلم مبني على دراسة المتون ونقدها.

نعم هؤلاء العلماء محدثين كانوا أم فقهاء مجتهدون مأجورون على عملهم هذا وليسوا بمعصومين من الخطأ. ومن أجل ذلك جرى بينهم الخلاف في نقد بعض الأحاديث وفي قبولها وردها، فيجوز أن يكون قد أخطأ بعضهم في نقد بعض الأحاديث أو قبولها، كما يجوز أن يكون قد فاتهم شيء من الأحاديث التي تستحق النقد، فلم ينتقدوها.

فإذا جاء واحد من العلماء المحدثين وهو مستجمع لشروط الاجتهاد في هذا المجال متجرد عن الأهواء والنزعات الباطلة، غير متأثر بالجو الموبوء والوسط المحموم، وأثبت لنا بطريقة علمية أن الحديث الفلاني –مما لم ينتقده أحد من العلماء المرجوع إليهم في هذا المجال- حديث منتقد قبلنا منه إنتقاده وشكرناه على ذلك، ودعونا الله أن يوفقه إلى المزيد من هذا العمل، وما إليه من الأعمال الصالحة.

لكنه ينبغي التنبيه هنا على أمور أربعة:

الأول: أن الكثرة الساحقة من المشتغلين بنقد الحديث في هذا العصر المدعين أن متون الأحاديث لم تأخذ حظها الكامل من النقد ليس عندهم من العلم في هذا المجال ما يؤهلهم لهذا النقد، ويظهر عليهم التأثر بالطريقة الإستشراقية، والاتباع للأهواء والنزعات، والتأثر بالجو الموبوء والوسط المحموم.

الثاني: أنه –في حد ما وصل إليه علمنا- لم ينتقد هؤلاء المدعون حديثا إلا وقد تكلم عليه العلماء والمحققون من المحدثين والفقهاء، إما نقدا أو ردا على من إنتقده. وينبغي مراجعة هذه الأحاديث من مظانها، وقد حاول كثير من العلماء المعاصرين جمعها مع الكلام عليها في كتب كتبوها.

الثالث: أن هؤلاء المدعين لم يستطيعوا في نقدهم لما ينتقدونه من الأحاديث أن يخرجوا عن هذا المقاييس والركائز التي قررها المحدثون، فاعتمدوا عليها كل الاعتماد وإن كانوا قد لا يتظاهرون بالاعتماد عليها، أو لا يعلمون أنهم قد اعتمدوا عليها. ولكنهم أساءوا تطبيقها.

الرابع: أن هؤلاء المشككين يدعون أن قسما كبيرا من السنة لم ينل حظه من النقد، وأن هذا القسم لو نقد حق النقد لنزل عن وصف الصحة إلى الضعف أو الوضع، وهذه دعوى خطيرة، تقتضي القضاء على الإسلام، وعدم الوثوق بالسنة، وأن الله تعالى قد ترك دينه ملتبسا فيه الحق بالباطل، مختلطا فيه الحابل بالنابل مثل الأديان السابقة بعد تحريف المحرفين لها، وهذا ما نعاه الله على أهل الأديان السابقة، فقال: {يا أهل الكتاب لم تلبسون الحق بالباطل} ونزه الله تعالى عنه الإسلام بقوله: {إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون}، وذلك لأن المقصود من حفظ القرآن حفظ الإسلام كله كتابه وسنته، وإلا فأي فائدة في حفظ الكتاب بدون حفظ السنة المقيدة لمطلقه، والمفسر لمبهميه، والمفصلة

لمجمله، وقد استدل الإمام الجليل عبد الله بن المبارك بهذه الآية الكريمة على حفظ السنة حينما قيل له: هذه الأحاديث الموضوعة؟ فقال: تعيش لها الجهابذة{إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون}. والله سبحانه وتعالى أعلم.

[Soru: Bir grup araştırmacı vardır ki onlar, sünnetin bir teşrî kaynağı olduğuna inanmakla birlikte Kur'ân'la veya akılla çeliştiği, asrın verilerine uymadığı ve tarihsel olduğu gerekçesiyle halefin seleften kabulle telakki ettikleri bazı rivâyet ve hadisleri tenkit etmektedirler. Bu iddialarını da Hanefî usûlüne dayandırmaktadırlar. Bu konuda görüşünüz nedir?

Cevap: Kanaatimce muhaddisler, hadisin mevzu olduğuna alamet olarak bazı ölçüler koymuşlardır. Bunlar: rivâyetin Kur'ân nassına, mütevâtir sünnete, kat'î icmâa, sarih akla, dini asıllara, yerleşik kaidelere ve de Şârî' tarafından konulan kavram ve algılara aykırı olması; realiteye ve kabul görmüş tarihî gerçeklere muhalif olması; Hz. Peygamber'in söylemeyeceğini gösterecek derecede manası bozuk saçma olması ve de münker görülen ve imkânsız olan bir durumu içermesidir. Bütün bu sayılanlar, hadisçilerin makul (karîb) te'vili kabul etmemesi şartıyla hadisin uydurma olduğuna alamet olarak saydıkları şeylerdir. Nitekim tenkit ehli hafız Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî şöyle demiştir: "Akla muhalif ve asıllara munakız gördüğün hiçbir hadise itibar etme, çünkü o mevzudur/uydurmadır."

Yine kanaatimce usûl âlimleri şunu tespit etmişlerdir ki, hadis, zamanla sınırlı (muvakkat) veya yeni meydana gelen bir illete mebni olmadığı sürece genel teşrî ifade eder, değilse genel teşrî ifade etmez. Bilakis hükmü bu maslahatın varlığına ve illetin gerçekleşmesine bağlı olur. Dolayısıyla maslahat ve illet her gerçekleştiğinde, hüküm gerçekleşir, bu şartlar kaybolduğunda, hüküm de kaybolur. Tarihselliğin gerçek anlamı budur. Bu nevi hadisler, gerçekten çok azdır. İşte bu yukarıda sayılanlar, İslâm ümmetinin muhakkik imamlarının ortaya koydukları usûl ve kaidelerdir. Bunlar, hadislerin uydurma ve ya tarihsel olduğunu bilmek için ilmî, sağlam, kesin ve kayıt altına alınmış kurallardır. Fakat -Allah'a şükür- ümmet âlimlerinin kabulle karşıladığı hadislerde bu tür şeyler bulunmamaktadır. Ümmetin kabulle karşıladığı hadislerden herhangi birine bunlardan biriyle hüküm vermek, ancak kalbinde kin ve nefret bulunan veya aklında basiretini kaybetme hastalığı bulunan kişilerden sâdır olur. Çünkü hasta, bazen tatlıyı acı, değerliyi değersiz algılayabilir.

Ümmetin muhakkik âlimlerinin ortaya koyduğu bu kaideler, ilmî ve kayıt altına alınmış ilkelerdir ancak bunları ümmetin kabulle karşıladığı hadislerin ıskâtında kullanmak büyük bir hatadır. Ayrıca bunlar, özel bir mezhebin kuralları değildir; genel kurallardır.

Diğer mezheplerde olduğu gibi Hanefî mezhebinin de kendine has usûl ve kaideleri vardır. Nitekim İmam Ebû Hanîfe (r.a.), sahîhe yakın derecede zayıf hadisi, re'ye tercih etmesi ve mürsel hadisle amel etmesi vb. açılardan mütesâhil olmakla birlikte, onun, sahîh hadisi delil alma şartı olarak râvîsinin rivâyet hilafına amel etmemiş ve fetva vermemiş olmasını, herkesin maruz kalacağı bir durumun haber-i vâhid olarak rivâyetini yeterli görmeyerek tevâtür yoluyla gelmesini ileri sürmesi gibi tavizsiz davrandığı durumlar da vardır. İşte bu, büyük imamın ictihâdının kendisini ulaştırdığı ve kendi yaklaşımını gösteren görüşüdür. Eğer bu görüşte olanlar yukarıda sayılan kaidelerle uyum içinde olduklarını ve bu kurallara dayalı olarak bazı hadisleri delil almadıklarını kastediyorlarsa; bu, muteber bir imamı taklittir ve övülecek bir iştir. Ancak onlar bununla sahîh hadisleri reddetmede disiplinsiz ve geçersiz şekilde bu usûl ve kuralları sömürmeyi, sahîh hadislerin taşımayacağı şekilde onları tenkit etmeyi kastediyorlarsa işte bu okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkmaktır.

Muhaddislerin Hz. Peygamber'in sünnetine yönelik çalışmalarındaki gayretlerine aşina olan kimse, onların sünnete yapılması gereken en büyük hizmeti yaptıkları kanaatine varır. Tarih boyunca da sünnete en büyük ve emsalsiz hizmeti muhaddisler yapmıştır. Nebevî hadise hizmet etmek için ömürlerini harcayan onlardır. Onlar ki bu yol uğruna canını ve cananını ortaya koyarlardı. İnsan aklının daha doğrusunu kavrayamayacağı, doğru ile yanlışı birbirinden ayırmak ve tenkit edilmesi gereken haberleri tenkit etmek için öyle ölçüler belirlediler ki onlarla usûl ve kaideler oluşturdular. Sonra hadisleri, oluşturdukları bu doğru kaidelere sunarak sened ve metin tenkidi yaptılar. Böylesi çalışmalarla akılları hayret içinde bırakan mükemmel neticeler sergilediler.

Muhaddislerin metin ve sened tenkidi yapmak için yeterli ilmî esaslar ve kapsamlı titiz dayanaklar tespit ettiklerini birçok kişi itiraf etmekte, ancak bu ilme dayalı esas ve dayanakların sened tenkidinde gereğince veya buna yakın uygulanmakla birlikte metin tenkidinde kafi derecede uygulanmadığını; dolayısıyla sahîh diye bilinen birçok hadis metninin tenkit edilmesi gerektiğini iddia ederler. Bu düşüncedekiler genel bir bakışla ahâd haberin sahîhliği konusunda kuşkuya kapılıp, tümünün güvenirliğini ıskât etmeye kalkıştılar. Bu kuşkuya ben cevap olarak derim ki:

Metin tenkidine gelince, aslında bu, muhaddislerin ifâ edecekleri bir vazife değil; aksine, muhaddis fakîhlerin yani müctehidlerin üstlendiği bir görevdir. Binâenaleyh –sened bakımından hadisin sıhhatini tespitten sonra- müctehidin görevi hadis metinlerini inceleyip karşılaştırmak, hadisler arasında tercihte bulunmak ve kendi ictihadına uygun olarak bir hükme varabilmek için hadislerin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmektir. İşte asıl metin tenkidi de budur.

Asıl görevleri bu olmamakla beraber muhaddisler, bir ölçüde metin tenkidi faaliyetinde bulunmuşlardır. Bunun en açık şahidi muhaddislerin meşhur, zayıf ve mevzu hadisler konusunda yazdıkları çok sayıdaki muazzam eserlerdir. Zira bu kitaplarda hadislerin zayıf veya mevzu oluşuyla ilgili verilen hükümlerin çoğu metin tenkidi esasına dayanır. Özellikle burada büyük muhaddislerin *ilelü'l-hadîs* konusunda yazdıkları eserleri anmakta fayda vardır. Bunun diğer bir tanığı da müctehidlerin kendi mezhep ve görüşlerini beyan etmek için kaleme aldıkları devasa eserlerle daha sonra gelenlerin telif *ettiği ilm-i hilâfa (ʻilmu'l-hilâfil-ʻâlî*) –günümüzdeki adıyla mukayeseli fıkha- dair yazdıkları kitaplardır. Muhakkik hadisçilerin *muhtelifu'l-hadîs* ve *müşkilü'l hadîs* alanında yazdıkları eserler de bu gerçeğin bir başka şahididir. Zira bu ilimler, metinlerin incelenmesi ve değerlendirmesine dayanır.

Evet, ister muhaddis olsun ister fakîh olsun bu âlimler, yaptıkları çalışmalarla ilahî ecir kazanmış müctehidlerdir. Ama hatadan masum değillerdir. Bu nedenle aralarında bazı hadislerin tenkidi, kabulü, ya da reddi konusunda bir takım görüş ayrılıkları olmuştur. Onlardan bir kısmı bazı hadisleri tenkit etmiş veya kabulünde hata etmiş olabilirler. Keza, tenkite muhtaç bazı hadisleri tenkit etmemiş olabilirler. Binâenaleyh ictihâd için gerekli donanıma sahip muhaddis âlimlerden biri çıkar da temelsiz arzu ve eğilimlerden uzak olarak, bozuk ortamların etkisinde kalmadan ilmî bir yöntemle ehli tarafından tenkit edilmeyen falanca hadisin tenkit edilmesi gerektiğini ispat ederse kendisini şükran ve takdirle karşılar, Cenab-ı Hakk'ın kendisini bu tür salih amellerden daha fazlasına muvaffak kılması için duada bulunuruz.

Bütün bunlarla birlikte burada şu dört hususa işaret etmek gerekir:

1- Bu asırda metin tenkidi ile meşgul olup hadis metinlerinin yeterince tenkit edilmediğini iddia edenlerin elinde kendilerini bu sahaya ehil kılacak ilim bulunmamaktadır. Onlara müsteşriklerin metotlarından etkilenme, arzu ve meyillere ittibâ, hastalıklı atmosferin ve ateşli çevrelerin tesirinde kalma, baskın gelmiştir.

2- Bilebildiğimiz kadarıyla bunu iddia edenler, gerek tenkit gerekse red konusunda sadece daha önceden âlimlerin, muhakkik muhaddis ve fakîhlerin hakkında konuştukları rivâyetleri tenkit etmektedirler. Bunun için ilgili hadislerin bulanabileceği yerlere müracaat etmek gerekir. Muasır araştırmacıların çoğu yazdıkları kitaplarda bu tür rivâyetleri, hakkında hüküm vermek suretiyle toplamaya çalışmışlardır.

3- Yine onlar, hadisleri tenkit ederlerken, muhaddislerin ortaya koyduğu kıstas ve dayanaklar haricine çıkamamışlar; her ne kadar onlara dayanmıyor gibi görünmeye çalışsalar veya onlara dayandıklarının farkında olmasalar da

tamamen onlara dayanmışlardır. Ancak bu kıstasların tatbikinde da başarısız olmuşlardır.

4- Bu şüpheciler sünnetin büyük bir kısmının yeterince tenkit edilmediğini, eğer ki bu kısım yeterince tenkit edilmiş olsaydı "sahîh" derecesinden "zayıf" veya "mevzu" (uydurma) derecesine düşeceğini iddia etmektedirler. Bu, İslâm dinini yıkmaya ve sünneti güvensiz kılmaya götürecek tehlikeli bir iddiadır. Allah'ın (cc) göndermiş olduğu dini, geçmiş dinler gibi muharriflerin tahrifâtına uğratmış ve hak ile batıl arasında karışıklığa terk etmiş olduğuna götürecek kadar tehlikelidir. Allah (cc) geçmiş din sahiplerinin hatalarını şöyle bildirir: " Ey Ehl-i Kitap! Neden hakla batılı birbirine karıştırıyorsunuz?". İslâm dinini ise bu karışıklıktan tenzih ettiğini şöyle bildirir: "Şüphesiz ki, zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik ve onu koruyacak olan da biziz." Burada Kur'ân-ı Kerîm'i korumaktan maksadın kitap ve sünnet olmakla İslâm'ın tümünü korumak olduğu açıktır. Değilse Kur'ân-ı Kerîm'deki bir takım mutlak ifadeleri bir kayda bağlayan, müphemi (belirsizliği) açıklayan ve mücmeli (genel kavramı) birbirinden ayıran sünneti korumaksızın sade Kur'ân-ı Kerîm'i korumanın ne tür bir faydası olabilir? Büyük imam Abdullah b. el-Mübârek'e "bu mevzu (uydurma) hadisler hakkında ne demeli?" diye sorulduğunda "onların tespiti için uzmanlar yaşayacaktır" diyerek şu ayeti sünnetin korunuyor olduğuna delil gösterir: " Şüphesiz ki zikri biz indirdik ve onu koruyacak olanda biziz." Tüm noksanlıklardan münezzeh ve yüce olan Allah en iyi bilendir.]

Şimşek: Muhterem Hocam! Bu Arapça izah üzerine konuyla ilgili şu soruyu da daha açıklayıcı olması için sormak istiyorum. Buhârî ve Müslim de uydurma hadis olduğunu iddia eden var. İnsaflı olanlar zayıf hadislerin bulunduğunu iddia ederken, aşırı giden bazıları ise imalı şekilde 'Buhârî'de de sahîh hadis vardır' diyerek çoğunun zayıf veya uydurma olduğunu ileri sürmektedir. Ümmetin telakkî bi'l-kabûl eylediği iki kitap Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursanız, neler söylemek istersiniz?

Ekinci: Buhârî ve Müslim'in hadislerinin sahîh olduğu konusunda İslâm âlimleri icmâ etmişlerdir. Ancak tenkit edilenler müstesna. İkisinden toplam iki yüze yakın hadisi bazı muhaddisler tenkit etmişlerdir. Tenkide konu olan bu hadislerin sıhhati üzerine icmâ yoktur, dikkat buyurun, zayıftır demiyoruz, icmâ-i sıhhat yoktur, diyoruz. Tenkit edilen bu hadislerin de sahîh olduklarını büyük muhaddisler beyan etmişler; üzerine araştırma yaptıktan sonra tenkitlerin doğru olmadığını belirtmişler. Tenkit edilen hadis icmâın dışında kalıyor; sıhhatin dışında kaldığını kastetmiyoruz. Bunlar da sahîhtir. Âlimler her bir hadis üzerine araştırma yapmışlar, cevaplar beyan etmişler ve icmâlî bir cevap vermişlerdir. İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-bârî*'nin mukaddimesinde bunların hepsini beyan etmiştir ama biz tek tek beyan edemiyoruz. İcmâlî delil ortaya

koyanlar da vardır. İbnü'l-Medînî ,Yahya b. Ma'în , Ebû Zür'a vs. vardı. Ancak yine de herkes bunları en büyük muhaddisler olarak kabul etmişlerdir. Buhârî, hocası İbn-i Ma'în hakkında diyor ki: "Ondan başka kimsenin yanında kendimi küçük görmedim". O zaman demek ki Buhârî kendini kibire kaptırmamıştır. Buhârî ve Müslim'den sonraki âlimler de icmâ etmişler ki onlar hem ricâlde hem metinde ve hem de ilelde en büyük muhaddistirler. İkisinin de, onları tenkit edenlerden çok üstün oldukları konusunda da icmâ vardır. Mesela Dârekutnî gibi birkaç tane muhaddis onların bazı hadislerini tenkit etmişler ama Buhârî ve Müslim onlardan çok daha üstün, çok daha titiz idiler. Onların da sıhhatte ağır şartlar koştuğunu herkes kabul ediyor. Netice, madem ma'rifetü'l-hadîste, 'ulûmu'l-hadîste, 'ilelü'l-hadîste ve ricâlü'l-hadîste çok üstündürler ve de kitaplarında da normal şartlar koşmamışlar; tersine daha ağır şartlar koşmuşlar demek ki şimdiki tenkit edenlerden de daha çok üstündürler. Bu konuda o zaman tashihleri tenkit edenlerden mukaddemdir - على تضعيف من-انتقدهمicmâlen delil budur. Çok da mantıklı, ilmî, aklî bir delildir. Yani alâ külli hâl Buhârî ve Müslim'in tüm hadisleri sahîhtir. Ama bakın sahîh demek, tüm hadislerinin mamûlün bih olduğu manasına gelmez.

Şu da var ki muhaddisler arasında müttefekun aleyh olsun, münferit rivâyet olsun Sahîhayn hadislerinin kat'iyet ifade edip etmediği konusunda ihtilaf vardır. İbnü's-Salâh ve bir grup âlim, Buhârî ve Müslim hadislerinin kat'iyet ifade ettiğini iddia ediyorlar. Mütevâtir değildir ama karînelerle kuşatılmış haber hükmündedir. İki haber yakîn ifade eder, veya üç haber diyelim. Birincisi, haber-i sâdık yani Allah Teâla'nın ve peygamberinin haberi; İkincisi mütevâtir haber; üçüncüsü ise karînelerle kuşatılmış âhad haber (الخبر المحتف بالقرائن). Bir grup âlim bu kanaattedir, ki İbnü's-Salah ve İbn Hacer Askalânî de bu görüştedirler. Ama âlimlerin büyük kısmı zannî olduğunu iddia ediyorlar. İmam Nevevî gibi.

Yine vurgulamalıyım ki, bir hadisin sahîh olmasının manası o hadis kesinlikle "ma'mûlün bih"dir değildir. Yani "nisbetühu ilâ kâilihî" açısından sahîhtir. Ama içinde ma'mûlün bih olmayan hadisler çoktur. Mensûh olan vardır, aralarında zahiren tearuz olanları vardır. Çelişkiler olduğu zaman ya'melü bi'r-râcihi ve lâ ya'melü bi'l-mercûhi (tercihe şayan olanla amel edilir, diğeri ile amel edilmez). Buhârî'de ve Müslim'de bazı imamların amel edip bazılarının amel etmediği birçok hadis vardır. Amel etmemenin de birçok sebepleri vardır. Mesela sahîh hadislerin şartlarından birisi, şâz olmamasıdır. Bu şartı müteahhirîn, yani sonraki dönem âlimleri koşmuşlardır, mutekaddimûnda böyle bir şart yoktur. Bundan dolayı Buhârî ve Müslim'de bazı şâz hadisler vardır. Onlar sahîh kabul etmişler. İbn Hacer el-Askalânî bunu ifade ediyor *en-Nüket*'te, yani sahîhtir ama şâzdır, diyor. Yani mutekaddimler adem-i şüzûz şartı koşmamışlar. Böyle ilmî bir şekilde mesele açıklanırsa makbuldür. Toptan reddetmek ise

zaten ilme de aykırıdır, İslâm'a da çok aykırıdır. Akıllı insan da bunu diyemez. Böylesine büyük muhakkikler, büyük âlimler o kadar araştırmışlar, hadisleri tek tek teftiş etmişler. Her hadisin ricâlini tek tek tahkik etmişler, illetleri olup olmadığını, şâz olup olmadığını tamamen beyan etmişler. Siz ne biliyorsunuz, siz ne yaptınız?! Buyurun kaç ricâl biliyorsunuz! Kaç metin ezberinizde vardır! Bu nedir? Bu hastalıktır. Müsteşrikleri ve dinsizleri taklid etmektir. Neticesi çok kötü olan bir hastalıktır. Tabii, bunun Allah huzurunda büyük mesuliyeti ve vebali vardır.

Şimşek: Muhterem Hocam! Ülkemizde ve diğer İslâm ülkelerinde hadis kitaplarının tahkikli neşrinde durum nedir? İslâm ülkelerinde nasıl yapılıyor? Ülkemizde var mıdır, yeterli midir? Bu konudaki önerileriniz, tavsiyeleriniz nelerdir? Bundan bahseder misiniz?

Ekinci: Bu hadis kitaplarını mahtûtâttan çıkarıp matbû hâle getirmek elbette ki büyük bir hizmettir, zira hadis-i şerîf Kur'ân'ın bir mislidir (أَلاَ إِنِّى أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ). Tahkik denen bir şey vardır. Asıl tahkik şudur: musannifin yazdığı şekilde piyasaya çıkarmak, bastırmak, insanlara ulaştırmaktır. Eğer o mümkün değil ise en yakın bir şekilde yapmaktır. Bunun için gerekli olan şey, en eski nüshaları bulmak ve onlara ulaşmaktır. Bir de nüshaları karşılaştırmak, başka kitaplarla mukayese etmektir. Bu büyük bir gayrettir ve gerekli olan bir hizmettir. Asıl tahkik budur.

Bunun dışında da yapılması gerekenler vardır. Meselâ nüsha veya rivâyet farklılıklarını beyan etmek; ikinci mertebede ise eğer hadis tahrîce muhtaç ise hadisleri tahrîc etmek. Mesela Müslim ve Buhârî'de geçen bir hadis ise neyini tahrîc edeceksin, tahrîce ihtiyaç yoktur. Ama hadis tamamen sahîh değil ise meselâ Sünen türü kaynaklarda geçiyorsa tahrîce ihtiyacı vardır. Tahrîc işi de zor bir iştir; tahrîc, sadece yerleri beyan etmek olsa, bu zor bir iş değildir. Bilgisayar çıktıktan sonra kolaylaştı; hüküm vermek, sahîh, zayıf, hasen olduğunu söylemek, bahusus hasen ise neden hasen, zayıf ise neden zayıf? Kâdıh nedir? Bu tabii ki büyük muhaddislerin yapabileceği çok zor bir iş olduğundan, bunu yapabilenler nadirdir. Bunun dışında başka bir şeye daha ihtiyaç vardır. Gerekli yerlere açıklama ve şerhler yazmak; şiddetle ihtiyaç bulunan yerlere izahat yapmak. Meselâ garîbü'l-hadîs konusu bir kelime ise, mücmel bir ibare ise, açıklamaya muhtaç müşkil bir ibare ise böyle şeyleri de dipnotlara almak.

Tahkik denilen şey asıl ihrâctır. إخراجه على الصورة التي ألفها المألف أو قريبا منها. Öbürlerine tahkik denilmesi tebeandır. Bunlara da çok ihtiyaç vardır. Tabii İslâm aleminde böyle hizmetler verilmiştir. Muhakkiklerin birçoğu güzel hizmetler vermiştir. Ne var ki, birçok eserin de tam hakkı verilmemiştir; ancak orta veya zayıf seviyede tahkik edilmiştir. İslâm âleminde hadis ilmi gelişti. Yüz sene önceye göre daha umut vaad edici, daha kuvvetlidir. Başta Hindistan olmak üzere

hadise büyük bir yöneliş başlamıştır; Mısır'da Ahmed Şâkir bu işi başlatmıştır, İmam Ahmed'in *Müsned*'ini ve Müslim'in bir kısmını tahrîc etmiştir. Daha sonra diğerleri ondan öğrenmişlerdir. Ama Türkiye'nin özel bir durumu vardır. Türkiye'de medreseler, ilimler uzun zamandan beri yasak olduğundan ilim sahalarında, bahusus hadis sahasında maalesef hemen hemen insan yetişmemiştir denilecek kadar azdır veya hiç yoktur. Zaten Osmanlı döneminde hadis ilmi kuvvetli değildi. Bahusus yasaklar çıktıktan sonra tabii ki bu inkıtâa uğradı. Sonradan üniversitelerde bu iş başladı. Ama maalesef bu da tam ve kuvvetli bir şekilde gerçekleşmedi.

Bir de karışık bir şekilde gerçekleşti. Demin söylediğimiz gibi bu sahada etkinlik gösterenlerin birçoğu müsteşriklerin fikirlerinden etkilenmiştir. Muhaddistir diye ya da ihtisası hadis diye insanlara bakıyoruz; tanık olduğumuz husus, bu kimselerin -senedleri ve ricâli açıklayabilme yetkinliğini bir tarafa bırakın- birçok hadisin açıklamasında aciz kaldıklarıdır. Yahut da muhaddistir deniliyor, vahimdir ki, bir Buhârî okumamıştır; bırak ki ezber olsun. Meselâ yüz tane hadis ezberinde değildir. Bu nasıl muhaddisliktir, nasıl hadis ihtisasıdır?

Ben geçenlerde İstanbul'da tedrisâtla ilgili bir konferansta konuştum. 100-150 hoca vardı. Dedim ben kendimden -Allah biliyor; tevazu olarak söylemiyorum- çok utanıyorum. Niçin? Şimdi İslâm âlimi için neler lazımdır. Başta, Kur'ân'ı Kerîm önünde bir sahife gibi olmalıdır. İstediği zaman hemen ayeti alır, söyler; ayetleri peş peşe söyleyebilir. Maalesef ben hafız da değilim. Bırak ki ayetler önümüzde bir sahife gibi olsun. İkincisi ise bir İslâm âliminin en az *Sahîhayn* hadislerini ezber olması lazım. Maalesef böyle bir şey yoktur. Bunlar muhaddislerin şartları değildir, normal bir âlimin şartlarıdır. Şimdi muhaddisim diyen insanlara bakıyoruz, maalesef ezberinde yüz hadis bile yoktur. Hadiste biraz muğlak bir ibare geldiği zaman içinden çıkamıyor. Bırak senedleri, tenkitleri, ricâli, temyizleri ve hüküm vermeyi. Maalesef Türkiye'nin gerçekleri böyle gelişmiştir. Bir de en kötüsü bütün bunlara rağmen çok büyük iddialar vardır. Daha da kötüsü müsteşriklerden etkilenmeler vardır, bu tabii çok üzücü bir durumdur. Bunu imkân nispetinde telafi etmemiz lazım.

Şimşek: Muhterem Hocam! Klâsik eserlerimiz Arapça olduğu için ülkemizde neşir yeterli miktarda yapılmıyor. Tahkikle uğraşan çok az belki birkaç kişi var. Şu an itibariyle İslâm dünyasında gerek hadis olsun gerek diğer İslâmi ilimler olsun, klâsik kaynaklar neşrediliyor. Bu neşirleri nasıl buluyorsunuz?

Ekinci: Mesele esasında kitabı mahtûttan matbûa çıkaran kişinin seviyesine yani muhakkikin durumuna bağlıdır. Gayretli bir insan ise, güzel tahkikler ve hizmetler verir. En güzel bir şekilde piyasaya sürer. Ondan sonra da nâşirin

rolü vardır. Tashih ve düzenlemeye ehemmiyet verirse kitap daha sahîh ve düzenli çıkar. Fakat asıl rol muhakkikindir. Onların seviyesi değişik olduğundan kitaplar da değişik seviyelerde çıkıyor. Bu hususta bir de yayınevlerinin esere verdiği ehemmiyet ve onların hedefleri de önemlidir. Mesela bazıları ticari kaygı taşımaz; İslâmî daveti neşretmek üzerinde durur ve her müellifin ve muhakkikin kitaplarını neşretmezler; kitabı yayımdan önce defalarca okutuyorlar; düzenlemelerini güzel yapıyorlar. Bazılarının ise hedefleri sadece ticarettir. Kitap ellerine geçer geçmez alıp basıyorlar, piyasaya sürüyorlar. Eser allak bullak oluyor. Ya da kitap yama oluyor. İnsan da ondan istifade edemiyor. Bunlar hakikatte kendilerine de kötülük yapıyorlar, çünkü isimleri kötüye çıkıyor. Eskiden daha titizlik vardı. Âlimler, Allah'tan daha çok korkuyor ve daha dikkatli davranıyorlardı. Ehil olmayan bu işe karışmıyordu. Ama şimdi böyle değil. Allah korkusu kalmadığı gibi ticaret ve şöhret ağır basıyor.

Şimşek: Muhterem Hocam! Yayınladığınız eserlerinizden bahsedecek olursak, hangi alanlarda eser yazdınız,?

Ekinci: Tabii bu Cenab-ı Hakk'ın fazlı ve keremidir. Yani Cenab-ı Hak istediği zaman bazı insanları bazı yerlerde kullanıyor. (إن الله يغرس في هذا الدين غرسا يستعمله في مرضاته). Üzerimizde Cenab-ı Hakk'ın bir fazlı, bir keremi vardır. Başta bizi ilme yöneltmiştir. Sonradan tedrisâtta, ilim ehlini yetiştirmede bize keremini göstermiştir, bu lutf-u ilahidir. Devamlı bunun şuurundayız Elhamdülillah. Cenab-ı Hak bizi bir takım kitaplar yazmaya muvaffak kıldı. O tarafa meylettirdi. Böylece bazı kitaplarımız İslâm âleminin piyasasına girdi. Elhamdülillah çok da değer kazandı, bazı çevrelerde asıl kaynak olarak kabul edilen kitaplar hâline geldi. Tabii bu Allah'ın fazlı ve keremidir.

Şimşek: Hocam! Kitaplarınızın tamamı Arapça mı? Türkçe yazdığınız var mı?

Ekinci: Kitaplarımın tamamı Arapçadır. Tabii çevirileri yapılıyor. Benim Türkçem kitap yazabilecek seviyede değil. Ayrıca Arapça kitap dünya ölçeğinde istifadeye medar oluyor. Türkçe kitap ise sadece Türklere hitap ediyor ve Türkiye'de mahsur kalıyor.

Şimşek: Hadisle ilgili hangi çalışmalarınız var hocam?

Ekinci: Başta sünnetin değeri hakkında bir kitabımız vardır. Türkçeye çevrilip Rağbet yayınlarında yayınlanmıştır. Elhamdülillah faydası olmuştur. Sünnetle ilgili birinci çalışmamız budur. İkincisi ise mustalahu'l-hadîs konusunda *Nüzhetü'n-nazar* üzerine *en-Nüketü'l-gurar* kitabını yazmaya Allah bize muvaffak kıldı. *Nüzhetü'n-nazar* üzerine açıklamadır, tamamlamadır. Tabii *Nüzhetü'n-nazar* kitabı hemen hemen *Mustalah*'tan sonra ikinci kitap haline gelmiştir. İslâm âlimleri değer vermiştir; üzerine çokça çalışma yapılmıştır. Biz de

böyle bir çalışma yaptık. Önceki çalışmaların birçoğunu elden geçirdik. Bazı eksiklerin var olduğunu tespit ettik, bundan dolayı böyle bir ihtiyaç hissettik. Hadis üzerine bir de makalelerim vardır.

Şimşek: Akâid üzerine çalışmalarınız var mı hocam?

Ekinci: Akâid üzerine daha fazla çalışmamız var. Bâcurrî'nin *Cevheratü't-tevhîd* şerhi *Tuhfetü'l-murîd* üzerine geniş bir ta'lîkâtımız var. Birçok kelam meselesi burada tahlil edilmiştir. Bir de Bacurrî'ye epey tenkitler vardır. Yaptığımız şerhin ismi *et-Tahrîru'l-hamîd li mesâili 'ilmi't-tevhîd*'dir.

Bir de *Menhecü'l-Eşâ'ire fi'l-'akîde beyne'l-hakâiki ve'l-evhâm* kitabımız vardır. Bu kitap da güzel bir kaynak haline gelmiştir ve İslâm alemine faydalı olmuştur. Bu kitap, Suudi Arabistan'dan bir hoca efendinin Eş'arî akîdesini tenkit etmek için yazdığı *Menhecü'l-Eşâ'ire fi'l-'akîde* isimli kitaba reddiyedir. Bu hoca efendi yazdığı kitapta Eş'arî akîdesinin baştan sona sünnete aykırı olduğunu ispat etmeye çalışmış ve kitabı çok yayılmıştır, öyle ki milyonlarca insana ulaşmıştır. Ele alınan kelamî meseleler de çok derin, günümüzde ilmî derinlikte bu meselelere vâkıf çok az âlim var, hatta tenkide kalkışan bu hocanın kendisi de bu meseleleri bilmiyor. Kitabı okuyan Eş'arîlerden maazallah diyor. Kitabın 30-35 sahifesini ele aldım. Tamamı 50 sayfa idi. Ele aldığımız 35 sayfa da 300 ilmî hata tespit ettik. İlmî bir şekilde, ona sataşmadan, onu kötülemeden, bilakis onu överek hatalarını beyan ettik, çünkü şahsiyet olarak iyi bir insandır, hizmetleri vardır; şahsiyet ayrı, ilim ayrıdır. Basıldığı günden bir hafta sonrada kitap o yazara ulaşmıştır. Bu ekolün âdetidir, onların hakkında bir kitap yazıldığı zaman iki-üç ay geçmeden hemen cevap ve reddiye içeren bir kitap çıkarırlar. Yazdığımız reddiye üzerinden yaklaşık beş sene geçti; fakat hâlâ bir kelime bile yayımlamadılar. Bu noktadan da çok faydası olmuştur. Kitap bu konuda kaynak haline gelmiştir.

Üçüncü ise *Akîdetü'l-İmâm Eş'arî eyne min 'akaidi's-selef* kitabı vardır. İsminin de ifade ettiği gibi, Eş'arî akîdesi selefin neresindedir. Kendisindedir. Kendisidir. İspat etmişizdir.

Bir de İbn-i Hümâm'ın *Müsâmere*'sini talabesi Şafiî fukahâsından İbn Ebî Şerîf, *Müsâyere şerhu Müsâmere* adıyla şerh etmiştir. Biz onu senelerdir medresede okutuyoruz. Üzerine de bir haşiye yazdık ama henüz basılmamıştır. Başka eserlerimiz de vardır. On civarında. Hepsi müstakil bir konudadır. Dihlevî üzerine kitabımız vardır. Ahlakla ilgili vardır, mesela *Menhecü'l-kâsıd*; *Sebîlü men enâbe ilallâh* vardır. Bunlar ahlakla ilgilidir. Bunların Türkçe çevirileri de vardır.

Şimşek: Son olarak Muhterem Hocam! Şahsınız adına yapmayı arzu ettiğiniz ya da hadisçiler tarafından veya İslâm araştırmacıları tarafından yapılmasını tavsiye edeceğiniz projeler nelerdir?

Ekinci: Türkiye'yle ilgili iki önemli düşüncemiz vardır. Birincisi Türkiye'de İslâm âlimlerinin bir cemiyet veya vakıf adı altında bir araya getirilmesi ve kurumsallaşmaları. Burada hem tedrisât usûlünü, hem davet ve terbiye usûlünü birleştirmek, hem de amel ve ahlak üzerine beraber çalışmak, aynı metotta insanlara hizmetler vermek, seviyeleri yükseltmek, bilinçlendirmek. Şu an düşünce hâlindedir, gerçekleşmemiştir. İkincisi ise bizim okuduğumuz, insanların yetiştirildiği bu medrese müessesesi ile ilahiyatın birbirlerini tamamlayacak şekilde birbirine yardımcı olabilecek hâle getirilmesidir. Cenab-ı Hak bizleri muvaffak eylesin. Bu noktada dualarınızı bekliyoruz. Çünkü buna çok ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı zaman gösterecek. Gerçekleştikten sonra ne kadar faydalı olacağını Allah Teala gösterecek. Temennimiz bu iki konuda muvaffak olmaktır. Sizin de yardımınızı istiyoruz. Bir elin nesi iki elin sesi vardır. Cemaatle büyük işler yapılır.

Şimşek: Özel olarak bir hadis araştırmacısına özellikle gençlere neler tavsiye etmek istersiniz? Eser, düşünce ve yöntem olarak neler söylemek istersiniz?

Ekinci: Başta mustalahı bilmesi elzemdir. İlim öğrenmenin merhale olarak metotları vardır. Bir ilmi öğrenmemiz için o ilmi üç merhale üzerine kurmamız lazım. İmam Gazzâlî bunun ismini şöyle koymuştur: İktisâr, iktisâd, istiksâ. Başta en küçük kitapla başlamak gerekir. Mümkünse ezberlemek, ezberlemesek de tamamen meseleleri kalpte oturtmak yani özümsemek gerekir. Çünkü en küçük kitap ilmin anahtarıdır, ana hatları oturtuyor, böylece zemin hazır oluyor. İkinci merhaledeki kitaba geçtiğimiz zaman oradaki teferruatlar bu zemin üzerine oturuyor. Ondan sonra tafsilâtlı kitaplara geçtiğimiz zaman onların zemini de hazır olmuş oluyor. İlmi öğrenmenin metodu budur. Bu olmadan insan teferruatlı kitapları senelerce okusa da bir temel sahibi olamıyor. Malumât sahibi oluyor fakat ilmin özünü alamıyor, künhüne vakıf olamıyor, yalnızca o ilimde genel kültür sahibi oluyor. Bu merhalelere çok dikkat etmesi lazımdır. İlk küçük kitaba diğerlerinden daha çok önem vermelidir. Çünkü bununla ilmin şeması oturuyor.

Hâkeza hadis metinleri de böyledir. Biz burada *Erbaîn*'den başlıyoruz. Sonra da "kısâru'l-hadis"kitabı var. Bunda 300 kısa sahîh hadis vardır. Sonra *Riyâzu's-sâlihîn* okutuyoruz. Sonra da *Bulûğu'l-merâm* gibi veya *Umdetü'l-ahkâm* gibi kitaplara geçiyoruz. Ondan sonra *Mişkâtü'l-Mesâbîh* gibi cem' kitapları okutuyoruz. Bundan sonra asıl kitaplar dediğimiz *Kütüb-i Sitte*'ye geçi-

yoruz. Çalışmalara bu şekilde devam edilirse, tedrici bir metot olur, çok faydalı ve sağlıklı olur.

Şimşek: Muhterem hocam! *Hadis Tetkikleri Dergisi* adına bize ayırdığınız vakit için çok teşekkür ediyoruz. Allah çalışmalarınızı bereketli kılsın. Allah, yetiştirdiğiniz talebelerin, yazdığınız eserlerin hizmetlerini daim eylesin.

Ekinci: Allah sizleri ve bizleri muvaffak kılsın. Bizler de gösterdiğiniz ilgiden dolayı sizlere çok teşekkür ediyoruz. Ve'sselâmu aleyküm.